

Univerzita Pardubice

Fakulta ekonomicko-správní

Rizika stínové ekonomiky v České republice

Dominika Míšková

**Bakalářská práce
2016**

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Dominika Míšková**
Osobní číslo: **E13142**
Studijní program: **B6202 Hospodářská politika a správa**
Studijní obor: **Veřejná ekonomika a správa: Ekonomika pro kriminalisty a celníky**
Název tématu: **Rizika stínové ekonomiky v České republice**
Zadávající katedra: **Ústav ekonomických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je vymezení pojmu stínové ekonomiky, jejích příčin a možných důsledků pro ekonomiku. Součástí práce je rovněž vymezení metod měření rozsahu stínové ekonomiky a analýza stínové ekonomiky v České republice.

Osnova:

- Vymezení pojmu stínové ekonomiky a dalších souvisejících pojmů.
- Popis a vysvětlení metod měření stínové ekonomiky.
- Analýza a popis vybraných příčin vzniku a důsledků stínové ekonomiky.
- Analýza stínové ekonomiky v České republice.
- Zhodnocení výsledků provedených analýz.

Rozsah grafických prací: -
Rozsah pracovní zprávy: cca 35 stran
Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury:

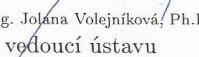
FASSMANN, M. Stínová ekonomika a práce načerno. 1. vydání. Praha: Sondy. 2007. 358 s. ISBN: 978-808-6846-217.
FASSMANN, M. Stínová ekonomika I: (příčiny, důsledky, měření). Praha: Sondy. 2002. 107 s. ISBN: 80-868-0903-X.
FASSMANN, M. Stínová ekonomika II: (stínová ekonomika v České republice). Praha: Sondy. 2003. 80 s. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN: 80-867-2904-4.
FRYŠTÁK, M. Hospodářská kriminalita z pohledu teorie a praxe. 1. vydání. Ostrava: Key publishing s. r. o., 2007. 205 s. ISBN: 978-80-87071-18-2.
NAÍM, M. Černá kniha globalizace. Praha: Vyšehrad. 1. vydání, 2008. 308 s. ISBN: 978-80-7021-866-2.
SCHNEIDER, F. a ENSTE, D. H. The Shadow Economy: An International Survey. Cambridge: Cambridge University Press. 2. vydání, 2013. 226 s. ISBN: 978-1-107-03484-6.
VOLEJNÍKOVÁ, J. Korupce v ekonomické teorii a praxi. Praha: Profess Consulting, 2008. 390 s. ISBN: 978-80-7259-055-1.

Vedoucí bakalářské práce:
Ing. Simona Pichová
Ústav ekonomických věd

Datum zadání bakalářské práce: 30. září 2015
Termín odevzdání bakalářské práce: 29. dubna 2016

doc. Ing. Renáta Myšková, Ph.D.
děkanka

L.S.

doc. Ing. Jolana Volejníková, Ph.D.
vedoucí ústavu

V Pardubicích dne 30. září 2015

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

PODĚKOVÁNÍ:

Tímto bych ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce Ing. Simoně Pichové za její odbornou pomoc, cenné rady, podnětné připomínky a poskytnuté materiály, které mi pomohly při zpracování bakalářské práce. Dále mé poděkování patří Šárce Hanušové, za její psychickou podporu při mých studiích.

ANOTACE

Práce je zaměřena na dnes velmi rozšířenou problematiku týkající se stínové ekonomiky. Autor se snaží odhalit a shrnout příčiny tohoto jevu, rozpoznat jeho důsledky a to i pomocí metod měření. Druhá část práce je věnována analýze stínové ekonomiky v České republice, zejména práci na černo, hotovostním platbám, korupci a praní špinavých peněz spolu s daňovými ráji.

KLÍČOVÁ SLOVA

stínová ekonomika, černá ekonomika, neoficiální sektor, práce na černo, korupce, praní špinavých peněz, daňový ráj

TITLE

Risks of shadow economy in the Czech republic

ANNOTATION

Thesis is focused on nowadays very extended issues relating to shadow economy. Author tries to uncover and summarize causes of this phenomenon, recognize its impacts even with using measurement methods. The second part of work is given to analysis of shadow economy in the Czech Republic, especially for moonlighting, cash payments, corruption and money laundering together with tax havens.

KEYWORDS

shadow economy, black economy, unofficial sector, undeclared work, corruption, money laundering, tax haven

OBSAH

ÚVOD	10
1 STÍNOVÁ EKONOMIKA	11
1.1 DEFINICE STÍNOVÉ EKONOMIKY	11
1.2 STRUKTURA STÍNOVÉ EKONOMIKY	12
1.3 PŘÍČINY STÍNOVÉ EKONOMIKY	16
1.4 DŮSLEDKY STÍNOVÉ EKONOMIKY	18
1.4.1 <i>Pozitivní důsledky</i>	18
1.4.2 <i>Negativní důsledky</i>	19
1.5 PROJEVY STÍNOVÉ EKONOMIKY	19
1.5.1 <i>Práce na černo</i>	20
1.5.2 <i>Korupce</i>	21
1.5.3 <i>Praní špinavých peněz</i>	22
1.6 VÝVOJ STÍNOVÉ EKONOMIKY V ČESKÉ REPUBLICE	23
1.6.1 <i>Socialistické Československo</i>	23
1.6.2 <i>Samostatné Československo</i>	25
1.6.3 <i>Česká republika</i>	27
2 MĚŘENÍ STÍNOVÉ EKONOMIKY	28
2.1 PŘÍMÉ METODY,	28
2.1.1 <i>Výběrová šetření</i>	28
2.1.2 <i>Sledování daňových úniků</i>	28
2.2 NEPŘÍMÉ METODY	29
2.2.1 <i>Metody rozporů</i>	29
2.2.2 <i>Monetární metody</i>	29
2.2.3 <i>Metody trhu práce</i>	30
2.2.4 <i>Metody fyzického inputu</i>	30
2.3 MODELOVÉ METODY	31
2.3.1 <i>Metoda LISREL</i>	31
2.3.2 <i>Metoda MIMIC</i>	31
3 ANALÝZA STÍNOVÉ EKONOMIKY V ČESKÉ REPUBLICE	32
3.1 VELIKOST STÍNOVÉ EKONOMIKY V RÁMCI EVROPSKÉ UNIE	32
3.2 VELIKOST STÍNOVÉ EKONOMIKY V ČESKÉ REPUBLICE	33
3.3 STÍNOVÁ EKONOMIKA V ČESKÉ REPUBLICE ROZDĚLENÁ PODLE ODVĚTVÍ	35
3.4 KONKRÉTNÍ PROJEVY STÍNOVÉ EKONOMIKY V ČESKÉ REPUBLICE	38
3.4.1 <i>Práce na černo</i>	38
3.4.2 <i>Hotovostní platby a podhodnocování zisků</i>	44
3.4.3 <i>Korupce</i>	45
3.4.4 <i>Daňové ráje</i>	46
3.5 OPATŘENÍ PROTI STÍNOVÉ EKONOMICE	48
ZÁVĚR	50
POUŽITÁ LITERATURA	51

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Vývoj názorů na strukturalizaci stínové ekonomiky v pracích českých autorů	14
Tabulka 2: Rozdělení aktivit provozovaných pro ostatní osoby za úplatu.....	25

SEZNAM ILUSTRACÍ

Obrázek 1: Rozdělení stínové ekonomiky	15
Obrázek 2: Graf skladby velikosti HDP a stínové ekonomiky v zemích Evropské unie (v miliardách EUR), 2014	33
Obrázek 3: Graf odhadu skladby a velikosti nezjištěné ekonomiky podle ČSÚ (v mil. Kč) ...	35
Obrázek 4: Graf rozložení a velikosti skryté ekonomiky (v milionech Kč), 2012.....	36
Obrázek 5: Graf rozložení a velikosti nelegální ekonomiky (v milionech Kč), 2012.....	37
Obrázek 6: Graf rozložení a velikosti neformální ekonomiky (v milionech Kč), 2012.....	37
Obrázek 7: Graf hlavních důvodů pro práci na černo, 2013	39
Obrázek 8: Graf složení zaplacených statků a služeb vytvořených prací na černo, 2013	40
Obrázek 9: Graf hlavních důvodů pro koupi statků a služeb vyrobených prací na černo	41
Obrázek 10: Graf složení prací, kde práce na černo byla vykonávána, 2013.....	42
Obrázek 11: Graf počtu pracujících na černo dle ČSÚ	43

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

HDP	Hrubý domácí produkt
OSN	Organizace spojených národů
ČSÚ	Český statistický úřad
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
CPI	Corruption Perception Index
TI	Transparency International

ÚVOD

Se stínovou ekonomikou se v současné době víceméně setkává každý ve svém běžném životě, stala se velmi rozšířenou a využívanou oblastí. Nelze vyloučit, že v minulosti neexistovala, pouze se o stínové ekonomice nemluvilo, ani ji nebyla věnována dostatečná pozornost. Cílem této práce je podrobnější seznámení se samotným pojmem.

Práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola je věnována několika přístupům k definování pojmu stínové ekonomiky. Pojem je velmi nejednoznačný, jelikož existuje spousta jevů a příčin, o kterých se mnozí autoři domnívají, že ji způsobují, což vytváří několik názorů o vymezení jednotného pojmu. Z toho vyplývají i různé pohledy na rozdělení tohoto jevu. V práci bude použito rozdělení dle nejnovějšího průzkumu CETA provedeného v roce 2015 s nejnovějšími odhady měření. Dále jsou uvedeny stručně obecné důsledky stínové ekonomiky, a to jak pozitivní, tak i negativní, které logicky převažují. Zároveň jsou v této kapitole popsány jednotlivé projevy stínové ekonomiky, které budou poté prakticky rozebrány v praktické části, tedy v kapitole třetí. Na konci této kapitoly se bude stručně nastíněn vývoji stínové ekonomiky v České republice od dob socialistických až po dnešní situaci.

Druhá kapitola je věnována třem skupinám metod – tedy přímé, nepřímé a modelové, pomocí kterých lze stínovou ekonomiku měřit. Ani zde není jednoznačné, která skupina, či metoda má nejlepší vypovídací schopnost, tudíž výsledky všech výzkumů lze považovat pouze za odhady, nikoliv jednoznačné výsledky.

V poslední kapitole, tedy v praktické části, bude provedena podrobnější analýza stínové ekonomiky v České republice. Pro jasnější vymezení velikosti stínové ekonomiky v České republice bude rovněž provedena komparace stínové ekonomiky s členskými státy Evropské unie. Následuje porovnávání velikosti stínové ekonomiky v jednotlivých odvětvích v České republice, cílem je zjistit, kde se tato ekonomika vyskytuje nejvíce. Velmi důležitou část této kapitoly tvoří nejčastější konkrétní projevy stínové ekonomiky, tedy práce na černo, což je nejpodstatnější a největší složkou. Dále jsou to pak hotovostní platby, korupce a daňové ráje, ve kterých se často podnikatelé snaží ukrýt své „špinavé peníze“. Na závěr jsou zde stručně shrnuta opatření, kterými se Česká republika snaží eliminovat existenci tohoto jevu a odstranění projevů.

1 STÍNOVÁ EKONOMIKA

Prvním problémem při studiu problematiky stínové ekonomiky je definování jejího samotného pojmu. Jelikož se tomuto tématu čeští autoři dlouhou dobu vyhýbali (nejspíše kvůli totalitnímu zřízení státu), nebyla stínová ekonomika hlouběji zpracována, a proto je třeba přiklonit se k definicím některých zahraničních autorů. Ale ani v zahraničí není tento pojem jednoznačný, je používáno mnoho názvů jako například – černá, šedá, neoficiální, duální, paralelní, podzemní, skrytá, stínová a podobně. Česká republika se na přelomu osmdesátých a devadesátých let přiklonila k pojmu „stínová ekonomika“, který se rozšířil nejvíce. Tento pojem bude i nadále použit v této práci.

1.1 Definice stínové ekonomiky

Definice mnoha autorů se liší zejména podle dvou kritérií a to [15]:

- a) v popisu prvků fenoménu – tedy jaké prvky tvoří stínovou ekonomiku,
- b) použití třídícího kritéria pro klasifikaci – tedy podle čeho či podle jakého kritéria tyto prvky zahrneme do stínové ekonomiky.

Mnoho autorů vidí výše zmiňované prvky jako činnosti či aktivity. Kerrick Macafee [28] mluví o své „skryté ekonomice“ jako o ekonomické aktivitě, která plodí příjmy tomu, kdo ji provozuje, a které nemohou být odhadnuty z žádných statistických zdrojů používaných k sestavování HDP. Často využívaným prvkem je také práce. De Grazia [11] používá dokonce pojem „profesionální práce“, a říká, že profesionální práce je ta, která na okrajích nebo vně zákonných pravidel usiluje o vytvoření zisku na základech, které jsou s těmito pravidly v rozporu. Dalším významným prvkem je pojem transakce. Richard Rose [34] a jeho „neoficiální ekonomika“ je založena na nehlášených transakcích, nebo transakcích vládou nezaznamenaných. V poslední řadě je velmi rozšířeným prvkem příjem. Vito Tanzi [39] vysvětluje svou „podzemní ekonomiku“ jako příjem, který není oznámen daňovému úřadu.

V případě kritérií, existuje také několik odlišných názorů. První skupina používá kritérium statistické – tedy rozděljuje činnosti, které jsou registrované či neregistrované v oficiálních statistikách. Toto kritérium však hledá základ stínové ekonomiky mimo oficiální sektor, v kterém ale můžeme stínovou ekonomiku nalézt také – pokud registrované příjmy pochází z nelegální činnosti. Je ale velmi těžké určit, které činnosti by měly být registrované a které nikoliv. Existuje spousta odlišných názorů - někteří ekonomové zahrnují všechny činnosti vedoucí k výdělku, jiní zase všechny aktivity, na které je vynaložen čas, a další. Za zajímavé může být považováno doporučení Eurostatu, jež předpokládalo

od roku 2000 zahrnutí stínové ekonomiky do HDP ve všech členských zemích Evropské unie. Stínová ekonomika tedy byla do oficiálního HDP zahrnuta i v České republice. Nabízí se nám tedy otázka: pokud bude rozsah stínové ekonomiky odhadován statistickými úřady, jedná se ještě vůbec o stínovou, tedy neoficiální ekonomiku? [15],[16]

Druhá skupina přidává ke kritériu statistickému kritérium legálnosti a rozlišuje celou řadu názorů. Kaufmann spolu s Kaliberdou [25] ve své studii definovaly tento pojem jako nenahlášené přidání hodnoty tím, že firma nebo jednotlivec úmyslně uvede chybné údaje v přiznání, nebo se jedná o únik. Jedná se tedy o korelaci s nezdaněnými příjmy spolu s nezaznamenaným únikem kapitálu. S tímto názorem se dále ztotožňuje i autor Ivo Baštýř [2], který svou šedou a černou ekonomiku popisuje jako nelegální aktivity, které nejsou oficiálně statisticky evidované, a nejsou tedy zdaněné. Hranicí šedé a černé ekonomiky je podle něj trestní závažnost spáchaných činů. Zajímavý je také názor Jiřího Večerníka [40], který pod pojmem neoficiální ekonomika definuje ty ekonomické aktivity, které se záměrně vyhýbají oficiálním cestám státní správy, zdanění a platebního styku.

Prvky stínové ekonomiky, tedy stínové aktivity, transakce, platby a příjmy, které se mohou závisle i nezávisle odehrávat v oficiální či neoficiální ekonomice odlišuje skutečnost, že ve stínové ekonomice chybí jakýkoliv dozor oficiálních institucí. Za nejužitečnější definici stínové ekonomiky lze považovat názor Martina Fassmanna, a to: *„Stínovou ekonomiku můžeme tedy charakterizovat jako ty příjmy, resp. činnosti, jejichž nejbytostnějším zájmem je, aby zůstaly skryty (alespoň před orgány státního represivního aparátu), dále neformální aktivity nebo transakce, které nezahrnují platby a které nejsou určeny ušetřit nákupy a konečně ty činnosti, které v konečném důsledku sice vedou k oficiálním příjmům, ale jejichž samotný zdroj či lépe řečeno cesta jejich nabytí je v rozporu s platnými zákonnými pravidly, nařízeními a dohodami.“* [15]

1.2 Struktura stínové ekonomiky

Mnoho autorů používá různá členění a dělení stínové ekonomiky závislejších na odlišných definicích tohoto jevu. Ve zprávě pro Evropskou komisi navazující na Bílou knihu od autorů Mingione a Magatti [30] se používá toto členění:

- a) daňový únik ze strany řádných pracovníků, a to zejména osob samostatně výdělečně činných, dále podniků a řádně deklarovaných ekonomických transakcí,
- b) aktivity a ekonomické transakce, které jsou přísně zakázané trestním právem, vzhledem k jejich povaze – tedy kriminální ekonomika,

- c) neplacené ekonomické aktivity vykonávané domácnostmi k jejich prospěchu či prospěchu příbuzných a přátel na základě reciprocit (vzájemného vypomáhání),
- d) profesionální aktivity, vykonávané jako jediné nebo druhé zaměstnání provozované pravidelně s cílem výtěžku a pohybující se na hranici či mimo povinností daných právním řádem.

Ani toto členění ale nepřináší přesné vysvětlení. Známým a velmi citovaným rozdělením je „klasické“ členění Gershunyho [20], který svou „neformální ekonomiku“ rozděluje do tří sektorů a to následovně:

- a) do prvního sektoru je zařazena rodinná ekonomika domácností, která je popsána jako ty aktivity, z kterých neplynou finanční platby, pouze poskytují potřebné zboží a služby pro členy domácností, dále to může být například i sousedská výpomoc, z které neplyne žádný zisk,
- b) v druhém sektoru, tedy šedém sektoru, nalezneme takovou ekonomiku, která je takéž bez finančních plateb, nicméně poskytována pro společnost, či komunitu jako celek, nikoliv však pro členy domácnosti,
- c) a třetí sektor zahrnuje podzemní ekonomiku, tedy aktivity, které jsou skryté před úřady kvůli jejich nelegálnosti, která překračuje meze zákonů, jsou prováděné neregistrovanými subjekty – sem patří například krádeže či výroba drog.

Tato rozdělení byla pro mnoho českých autorů inspirací. Mezi nejvýznamnější české autory zabývající se tématem stínové ekonomiky patřili například Ohřál, Zelinka, Baštýř a Kadera. Vývoj jejich názorů je zobrazen v následující tabulce č. 1:

Tabulka 1: Vývoj názorů na strukturalizaci stínové ekonomiky v pracích českých autorů

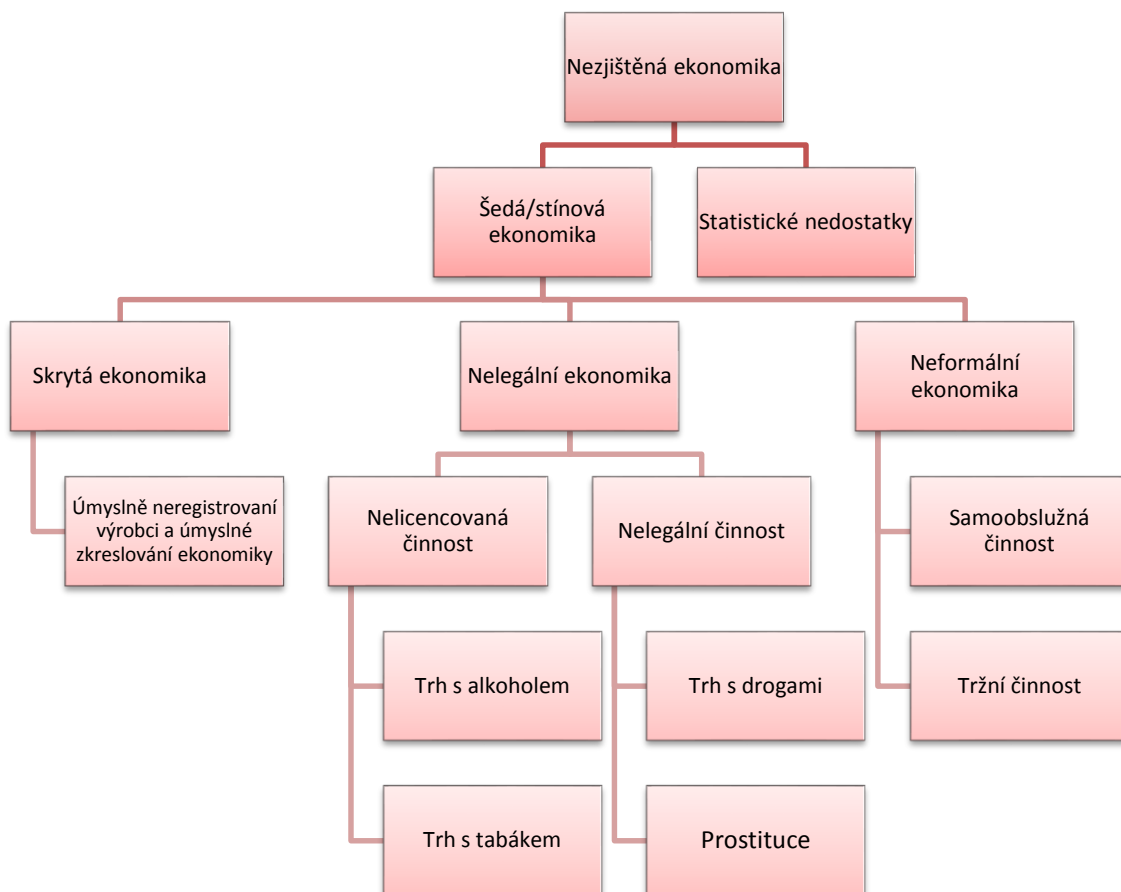
Ohřál (1989)	Zelinka (1991)	Baštýř (1993)	Kadera (1995)
NEOFICIÁLNÍ EKONOMIKA	DOMÁCÍ PRODUKCE		NEEVIDOVANÁ EKONOMIKA
domácí práce a kutilství			domácí kutilství, sousedská výpomoc
ŠEDÁ EKONOMIKA	ŠEDÁ EKONOMIKA	ŠEDÁ EKONOMIKA	ŠEDÁ EKONOMIKA
	činnosti, které nemusí být nelegální, ale jsou nezákonně provozovány (neplacení daní)	činnosti, které jsou zdrojem příjmu nepodléhajícímu zdanění	zaměstnanci pracují souběžně s hlavním pracovním poměrem buď ve své profesi či mimo ni; stejná činnost pracovníků živnostenských oprávnění; pracující bez zákonného vztahu (nezaměstnaní, ženy v domácnosti, důchodci provádějící nárazově či opakovaně různé druhy činností; nelegální zaměstnávání cizinců)
ČERNÁ EKONOMIKA	ČERNÁ EKONOMIKA	ČERNÁ EKONOMIKA	ČERNÁ EKONOMIKA
	aktivity všeobecně nezákonné (krádeže, vydírání, drogy včetně činností výrobní povahy (zbraně, falešné dokumenty, jedy)		různé činnosti širšího závadového charakteru; neevidovaná kriminalita; specifické (neopakovatelné případy)

Zdroj: Vlastní zpracování dle [15],[16]

Doposud nejpoužívanějším rozdělením se stalo rozdělení stínové ekonomiky na domácí produkci, šedou a černou ekonomiku, od autora Zelinky. [44]

Stručným vysvětlením může být i následující rozdělení použité ve studii Stínové ekonomiky v České republice [37] vypracovaná Centrem ekonomických a tržních analýz (CETA), které je inspirováno podle OECD a Statistics Canada. Nežjištěnou ekonomiku rozděluje na

skrytou (podzemní), nelegální (černou) a neformální. Domácí produkce je zahrnuta do neformální ekonomiky, jak je znázorněné v následujícím obrázku č. 1.

Obrázek 1: Rozdělení stínové ekonomiky

Zdroj: Vlastní zpracování dle [37]

Pod pojmem skrytá ekonomika se rozumí příjmy legálně vyprodukované, avšak úmyslně nenahlášené, skryté či podhodnocené. Subjekt se snaží vyhnout se placení daní, sociálního a zdravotního pojištění.

Nelegální ekonomika, neboli černá označuje produkci či držení zboží a služeb, které je v rozporu se zákonem a činnosti, které jsou provozovány bez potřebného povolení. Je to například výroba alkoholu bez licence, prodej pašovaného zboží nebo i prostituce, výroba a distribuce drog.

Neformální ekonomikou se rozumí produkce zboží a služeb subjektem neregistrovaným – zejména osoby v domácnostech. Jak již bylo řečeno, je to například takzvaná sousedská výpomoc – hlídání dětí nebo směna domácí zemědělské produkce. Jednoduše řečeno to jsou výrobci bez povinnosti registrace a registrovaní výrobci bez povinnosti vykazovat. A v poslední řadě to jsou statistické nedostatky, sem patří například naturální mzdy. [37]

Práce bude vycházet z dělení, které je na předchozím obrázku č. 1 zobrazeno, zejména v praktické části.

1.3 Příčiny stínové ekonomiky

Velmi důležitou otázkou ale zůstává, co je vlastně hlavní příčinou vzniku a růstu objemu stínové ekonomiky? Ani zde se autoři jednoznačně neshodli, opět je zde řada názorů na faktory, které způsobují existenci stínové ekonomiky. V této kapitole budou popsány vybrané skupiny názorů. Primárně bude uveden názor autora mnoha děl o stínové ekonomice, F. Schneidera, který ve své publikaci [35] hovoří zejména o těchto hlavních příčinách:

První z nich je zvyšování zatížení daněmi a příspěvků sociálního a zdravotního zabezpečení. Tento problém je většinou považován za nejčastější a hlavní důvod vzniku stínové ekonomiky. Čím dál větší rozdíl mezi celkovými náklady na práci v oficiální ekonomice, a výdělků z práce po zdanění, více a více podněcuje jednotlivce k přechodu k práci ve stínové ekonomice. Další příčinou je zvyšování intenzity předpisů. Se zvýšením počtu předpisů (ať už jsou to právní předpisy či státní regulace) klesá svoboda rozhodnutí jednotlivců. Podle mnohých studií je dokázáno, že regulace vedou k podstatnému zvýšení pracovních nákladů. Ale od té doby, kdy většinu těchto nákladů je možné přesunout na jednotlivé zaměstnance, jsou tyto náklady podnětem pro jednotlivé pracovníky k práci ve stínové ekonomice, kde se jim lze vyhnout. I přesto některé politiky preferují tuto možnost, tedy zvýšení regulací a právních předpisů ke snížení stínové ekonomiky, a to především proto, že tento způsob vede ke zvýšení byrokratické moci a k větší míře zaměstnanosti ve veřejném sektoru. Je také otázkou, zda politici vlastně mají zájem na redukci stínového sektoru, když právě většinu jejich voličů získávají neoficiálními aktivitami. Velmi významnou příčinou je i omezování týdenní pracovní doby, dřívější odchod do důchodu a zvyšující se míra nezaměstnanosti. Tato příčina stojí na dvou aspektech, a to, že nezaměstnanost roste především z důvodu vysokých pracovních nákladů a omezení pracovních hodin bylo zavedeno především vládou (ve Francii) a odbory (v Německu) za účelem snížení nezaměstnanosti. Myšlenka, která za tím stála, říkala, že je pouze omezené množství práce, a to musí být přerozděleno. Zanedbala však skutečnost, že nucené omezení pracovních hodin proti preferencím zaměstnanců zvětší přesun

potenciálního počtu hodin, kdy mohou pracovat, právě do stínové ekonomiky. I dřívější odchod do důchodu může vést k neoficiálním aktivitám a příležitostní práci (brigádě). A poslední příčinou jsou podle F. Schneidera služby veřejného sektoru. Zvýšení stínové ekonomiky může vést ke snížení příjmů státu, což se obrací v neprospěch občana, jelikož stát poté veřejné statky může poskytovat v horší kvalitě a menším množství. Stát na tuto situaci také může reagovat zvýšením daňové sazby.

Výše zmíněné příčiny platí všeobecně po celé Zemi. Českou republiku, která se nachází ve Východní Evropě, lze ztotožnit zejména s těmito příčinami, které způsobují stínovou ekonomiku a to [12]:

- a) nedostatek pravomocí a víra v oficiální instituce, jako je legislativa, administrativa, byrokracie či soudy,
- b) administrativa je často neefektivní a zkorumpovaná,
- c) nedostatečné vymáhání práv a předpisů,
- d) vysoké náklady a administrativní zatížení pro podnikatele,
- e) vysoké daně – v kombinaci s neadekvátní dodávkou veřejných statků a infrastruktury – což vede k menšímu přijetí oficiálních pravidel a zákonů,
- f) menší pravděpodobnost chycení jako nezákonný pracovník,
- g) pracovat „schovaný ve stínu“ je občas nezbytné pro přežití nebo založení podnikání a další.

Všeobecně se podle M. Fassmanna [15],[16] za příčiny stínové ekonomiky v tržní ekonomice dá označit státní zásah do fungování trhu a to prostřednictvím daňové politiky. Daňový únik je nejčastějším a nejzákladnějším faktorem pro fungování stínové ekonomiky. Avšak je velmi složité udržet si své stínové aktivity – stínové podnikatele stojí mnoho úsilí na zastírání své neoficiální činnosti, na podplácení veřejných činitelů a dále také na vytváření aktivit, které jejich nezákonné stínové činnosti zakryjí. Významným faktorem, který omezuje pružnost stínové ekonomiky je priorita pracovníků na trhu práce. Zaměstnanci logicky dávají přednost zaměstnáním v oficiální ekonomice v plné pracovní době, které jim dlouhodobě přináší celou řadu výhod – zejména v oblasti sociálního, důchodového a zdravotního zabezpečení. Pro své stínové aktivity tedy vyhradí pouze čas, který chtějí obětovat a který jim zbývá mimo jejich pracovní dobu. Stínová ekonomika tedy může počítat pouze s marginálními pracovníky, kteří chtějí mít jisté zaměstnání v oficiální ekonomice.

Po shrnutí všech získaných názorů od různých autorů vyplývá hned několik faktorů, kvůli kterým je stínová ekonomika způsobována. Následně budou shrnuty a podrobněji rozebrány. V první řadě jsou to již několikrát zmíněné daně. Bez daní by sice stát nemohl fungovat, jenže ekonomické subjekty se daním, jakožto nedobrovolným platbám chtějí vyhnout. Dalším faktorem jsou státní regulace. Pod pojmem regulace jsou myšleny různé nařízení a zákony, které omezují svobodu jednotlivce a určují pravidla pro jeho chování v oficiálním sektoru. Stát se pomocí těchto regulací snaží o ochranu svého obyvatelstva, ale na druhou stranu tyto regulace přináší státu mnoho nákladů. Stínová ekonomika je poté vyhledávanější, jelikož zde žádná pravidla nastavena nejsou, a tento sektor tedy není ani kontrolován. Velmi významným faktorem je také cena práce. Je to taková cena, kterou musí zaměstnavatel zaplatit za svého zaměstnance. Mluvíme tedy o hrubé mzdě, a k ní připočtenému sociálnímu a zdravotnímu pojištění. Vzniká zde motivace zaměstnavatelů k využití stínové ekonomiky - jedním ze způsobů je zaměstnávání osob samostatně výdělečně činných místo běžných zaměstnanců (označováno jako „švaresystém“), dále vyplácení mezd na ruku mimo oficiální sektor, práce na černo a podobně. Občané odvádějící státu daně očekávají odpovídající kvalitu poskytovaných veřejných statků a služeb. Pokud je tato kvalita nedostačující a nízká, mají pocit, že jsou daně vynakládány neefektivně. Daňové povinnosti se proto budou chtít vyhnout, a velikost stínové ekonomiky tím pádem roste. Poslední faktor, který se jeví jako nejlogičtější a nejzásadnější, je touha společnosti po rychlém zbohatnutí, neboli ziskuchtivost. Tento faktor je považován jako první, který jedince vtlačí k myšlence využití stínové ekonomiky.

1.4 Důsledky stínové ekonomiky

I zde se setkáváme s velkým počtem názorů autorů, kteří jsou zastánci, nebo naopak odpůrci stínové ekonomiky. Již je nám zřejmě jasné, že stínová ekonomika je součástí každého hospodářství ve světě. Přichází na řadu otázka, zda je vlastně stínová ekonomika škodlivá, není v určité míře pro hospodářství žádoucí? Jak pro ni postupovat, nebo si jí nevšímat? Nyní budou uvedeny dopady, které přináší existence stínové ekonomiky.

1.4.1 Pozitivní důsledky

Mezi nejvýznamnější pozitiva lze zařadit například to, že umožňuje některým nezaměstnaným skupinám obyvatelstva přežít, zejména v době krize a tím pádem přispívá k sociálnímu klidu. S tím souvisí i další pozitivum, a to snižování nezaměstnanosti, nicméně ne té viditelné. Lidé pracující na černo se do oficiální míry nezaměstnanosti nepromítnou (většina takových lidí je nahlášena na úřadu práce, pobírajíce například podporu

v nezaměstnanosti), tím pádem nevidíme žádný pozitivní dopad. Všeobecný klad stínové ekonomiky spočívá ve stimulaci oficiálního hospodářství. [15],[16] Například F. Schneider [36] dle jeho průzkumu zjistil, že dvě třetiny peněz vydělaných na černo se vrátí zpátky do hospodářského cyklu.

1.4.2 Negativní důsledky

I přes některá výše zmíněná pozitiva však negativní dopady stínové ekonomiky převažují. Následně budou vybrány ty nejzávažnější negativní důsledky, kvůli kterým je stínová ekonomika chápána spíše negativně. Jednoznačným negativem je, že stínová ekonomika podryvá autoritu státu. Ke správnému a účinnému řízení ekonomiky je třeba pevná základna devizového hospodářství spolu se stabilním daňovým systémem, a ten, jelikož dochází odliv prostředků z oficiální ekonomiky do té neoficiální, je stínovou ekonomikou porušený. Je velmi obtížné dosáhnout makroekonomické stability. Stínová ekonomika také přispívá ke zkreslování statistik. Dalšími porušovanými předpisy jsou ty, které se týkají pracovněprávních vztahů, pravidla pracovního trhu a bezpečnosti práce či ochrany životního prostředí. Narušuje tak soužití celé společnosti i přírody. Dále, nezávisí na tom, jak je stínová ekonomika velká, vždy bude pouze ekonomikou přechodnou. Nezhledňuje žádná dlouhodobá hlediska, existuje pouze za účelem momentálního okamžitého zisku. Stínová ekonomika přispívá k rozšíření nežádoucích aktivit, jako je například úplatkářství. Subjekty, pohybující se v neoficiálním sektoru jsou ochotni uplatit jakýkoliv orgán, či skupinu, jen aby si uchovali své utajené postavení. Snižuje důvěryhodnost celého systému, a narušuje jeho chod. Dle všech zjištěných informací vyplývá, že nejzávažnějším negativem je, že stínová ekonomika je nejen reakcí na vysoké daně, ale také k němu velmi přispívá. Pokud se lidé snaží daňovému zatížení vyhnout, okrádá tak stát o určitou část daňových výnosů, které jsou pro stát potřebnými. Stát se tedy brání tím, že daňový tarif zvedne, a celý proces se znovu opakuje. [15],[16] Do určité míry je tedy stínová ekonomika žádoucí, avšak zápory, které přináší, převažují nad klady.

1.5 Projevy stínové ekonomiky

K tomu, aby mohla být v praktické části této práce podrobněji rozebrána velikost stínové ekonomiky, je zapotřebí definovat její jednotlivé projevy. Tato kapitola je tedy věnována jejím nejčastějším projevům, kterými jsou práce na černo, hotovostní platby, korupce a praní špinavých peněz. Následně budou jednotlivé pojmy charakterizovány a stručně popsány.

1.5.1 Práce na černo

Pojem práce na černo není oficiálním, avšak je nejrozšířenějším namísto odborného neformální či neoficiální práce. Ustálenou definicí rozumíme, že práce na černo jsou vlastně legálně placené vykonávané aktivity, které mají být nahlášeny daňové autoritě, ale nejsou. Z tohoto faktoru vylučuje Evropská unie [13],[14] podle své praxe ve zkoumání tohoto jevu kriminální činnost. Tedy takovou činnost, která se nachází za hranicí zákonnosti a je v rozporu s lidskými právy. Jako příklad můžeme uvést například obchodování s lidmi či výrobu drog. Vynětí ze skupiny práce na černo je z důvodu, že kriminální činnost je velmi těžko zjištělná. Dále je také podstatné, že stát se snaží pouze o potlačení práce na černo, kdežto u kriminální činnosti je zřejmá snaha o úplné odstranění. Z této definice jsou vyňaty činnosti, které jsou neproduktivní. Daňové úniky jsou vyňaty také, pokud nesouvisí s provedenou prací. Například pracovník, který část své naturální práce spotřebuje sám pro sebe, se do práce na černo zahrnuje, kdežto pracovník, který úmyslně zvyšuje své výdaje za účelem snížení daňové povinnosti ne. Ve skutečnosti je pouze uměle navýší, bez provedení jakékoliv činnosti. [37]

Podle autorů Williamse, Barica a Renooye a jejich práce z roku 2013 [43] lze práci na černo rozdělit do tří následujících skupin, definující práci na černo jako:

- a) takovou práci na černo, která je vykonávána v podniku registrovaném či neregistrovaném se mzdou plnou či částečnou, tyto mzdy buď nejsou vůbec nahlášeny daňové autoritě, nebo jsou nahlášeny pouze mzdy podhodnocené, tedy je nahlášena pouze část mezd, kdy zbytek, který ohlášen není, je vyplácen zaměstnancům takzvaně „na ruku“, do této skupiny lze zařadit i nelegální práci cizinců,
- b) další skupinu tvoří práce na černo, pod kterou spadá práce osob samostatně výdělečně činných, kteří pracují pro podniky na zakázku, či pro jednotlivce, sem patří i již výše zmiňovaný „švarcsystém“,
- c) poslední skupinu představuje práce na černo osob výdělečně činných, kteří doručují zboží a služby pouze bezprostředně v rámci sousedství, příbuzných či známých, tedy pouze v úzkém sociálním kruhu.

Velmi zajímavým je i nadále rozdělení práce na černo podle analýz Evropské komise, kterou ve své práci uvedl M. Fassmann [15] a to následovně:

- a) neformální dvojí zaměstnání (moonlighting),
- b) neformální výdělečná činnost migrujících pracovníků,

- c) neformální příležitostné nebo dočasné práce,
- d) domácí práce a práce na částečný úvazek,
- e) tradiční/innovativní mix práce na černo v malých a rodinných organizačních jednotkách.

1.5.2 Korupce

Korupce, jakožto jev vyskytující se za hranicí zákonů, který tedy spadá do ekonomiky nelegální, je minimálně od roku 2010 občany České republiky považován za nejzávažnější problém. S tímto názorem se shoduje neuvěřitelných 95 % občanů. [24] Jak lze tedy pojem korupce definovat?

Pojem korupce

Původ kořenů slova korupce pochází z latinského „corruptus“ znamenající následek zlomu, nebo nekalého jednání, který přinese změnu postoje či názoru dotyčného.

Často citovanou definicí se stala formulace IX. kongresu OSN v Káhiře roku 1995: „ ... *úplatkářství nebo jiné chování ve vztahu k osobám, jimž byla svěřena odpovědnost, které porušuje jejich povinnosti vyplývající z jejich postavení a směřuje k získání nepatřičných výhod jakéhokoliv druhu pro ně samé nebo pro jiné.* “ [42]. Obecně tedy lze říci, že korupcí se rozumí zneužití postavení či svěřené pravomoci za účelem získání neoprávněné výhody.

Korupce v širším pojetí

Korupcí se nemusí jednoznačně rozumět jen poskytování a přijímání úplatků, s korupcí souvisí i následující pojmy:

Nepotismus znamená dosazování svých známých, přátel či příbuzných do pracovních pozic neoprávněně, právě pouze na základě blízkého vztahu.

Klientelismus znamená upřednostňování na základně důvěrného vztahu mezi klientem a patronem. Jsou narušena pravidla trhu, a to právě tím, že jsou vytvořena pravidla na základě známostí.

Prodej pozic znamená upevňování pozice významného jedince pomocí úplatků od jednotlivců se zájmem o tuto pozici. [42]

Druhy korupce

S několika odlišnými názory na pojem se pojí i několik odlišných rozdělení korupce. Nejčastěji podle velikosti se korupce dělí na malou, a velkou.

Malá korupce, někdy označována také jako bagatelní, je součástí téměř každodenního života nás všech. Jedná se o drobné úplatky, které nejsou tolik významné. Záleží pouze na společenském prostředí, jak tuto formu korupce pochopí, v podstatě tato forma ale není nijak nebezpečná. Neposkytují nijak zvláště velké výhody účastníkům, avšak bývají podmínkou pro vznik korupce velké.

Velká korupce není výskytem tak častá a běžná. Vyznačuje se především negativními dopady v rámci ekonomickém a morálním, a také vysokými zisky. Je těžko odhalitelná, jelikož je předem vysoce promyšlená. Jedná se o korupci, kterou provozují zejména vysoce postavení veřejní úředníci, tedy například při zadávání veřejných zakázek, či při prodeji pozic.

Korupci dále můžeme také dělit podle místa výskytu. Jedná se tedy o korupci vnitřní, což je korupce vyskytující se uvnitř veřejné správy mezi jejími zaměstnanci. Další je korupce politická, která může spojovat zájmy veřejného i soukromého sektoru – například v zadávání zakázek. Dalšími jsou například korupce ve veřejném sektoru, ve státní správě, v municipalitách (samosprávné orgány), v soukromém sektoru či v médiích. [42]

1.5.3 Praní špinavých peněz

Velmi významným prvkem stínové ekonomiky lze považovat i praní špinavých peněz. Tyto špinavé peníze jsou získávány především z trestné činnosti, v České republice zejména z finanční a ekonomické kriminality včetně trestné daňové činnosti. Objem těchto špinavých peněz roste a společně s růstem společností s vlastníkem v daňovém ráji se tak stává velmi závažným problémem české ekonomiky. Stát takto přichází o nemalé sumy daňových příjmů. Pojem praní špinavých peněz lze definovat jako krytí nelegálního původu finančních prostředků a následovně jejich uvedení do oběhu. Proces se odehrává následujícími třemi kroky. [19] Prvním krokem je zavedení do legálního procesu (placement). Peníze získané z nelegálních aktivit jsou představeny jako peníze získané z běžné obchodní činnosti. K tomu jsou využívány podniky, kde jsou běžné časté finanční operace, jako jsou restaurace, herny či sázkové kanceláře. Velmi často se tyto peníze také přesouvají do takzvaných daňových rájů. Druhým krokem je zahlazování stop praní špinavých peněz (layering). Peníze, které jsou získané špinavým způsobem, se přesouvají mezi mnohými subjekty, a to i do zahraničí. Je tak složité skryt jejich původ, který není dohledatelný. Oblíbeným místem pro tyto transakce je například Švýcarsko, kde je přísně dodržováno bankovní tajemství. Posledním krokem je vrácení špinavých peněz a jejich legalizace (integration). Špinavé peníze se vrací zpátky do peněžního oběhu a budí dojem legálně získaných. Za tyto peníze jsou poté nakupovány například akcie či nemovitosti a jsou poctivě zdaňovány.

Takto nelegálně získané peníze jsou často přesouvány do již zmíněných daňových rájů, kde jsou nulové, či minimální daňové sazby. O této problematice bude prakticky pojednáno v praktické části této práce. Následující kapitola přinese lehký nástin vývoje výzkumu stínové ekonomiky a samotné stínové ekonomiky v České republice.

1.6 Vývoj stínové ekonomiky v České republice

V této kapitole bude stručně nastíněn vývoj stínové ekonomiky spolu s jejími výzkumy právě v České republice. Období bude rozděleno na významné časové úseky počínaje československým socialismem až po samostatný český stát.

1.6.1 Socialistické Československo

Zejména neexistence trhů a reálných, skutečných cen (jelikož ceny byly stanoveny úředně shora) vedla k odporu a přesunu do ekonomiky neoficiální. Na druhou stranu, neexistovala inflace ani nezaměstnanost. Svobodné podnikání bylo tabu, podniky byly řízeny centrem, a chyběla tedy konkurence, motivace pro zlepšení. V bývalém Československu se o stínové ekonomice jako takové nemluvalo, až do konce 80. let byla tématem neřešeným. Objevily se však studie, které zkoumaly příčiny a souvislosti stínové ekonomiky, ale byly velmi přísně utajovány.

Na počátku 70. let byla vytvořena studie [5], která zdokumentovala naše korupční prostředí. Pomocí důvěrného výzkumu veřejného mínění provedeného v roce 1973 Kabinetem veřejného mínění Výzkumného ústavu kultury a veřejnej mienky Bratislava, který byl proveden na vzorku 1 184 dospělých slovenských občanů, bylo zjištěno, že 61 % považuje korupci jako hlavní negativní společenský jev. Podle respondentů bylo nejvíce korupcí postiženým sektorem zdravotnictví, jelikož zhruba dvě třetiny (tedy 66 %) obyvatel si myslelo, že je samozřejmostí poskytovat za zdravotní služby úplatky. Na druhém místě se objevilo školství s 44 % respondentů a na třetím korupce v úřadech s 37 %. V roce 1971 bylo touto studií odhadem zjištěno, že 2,13 % celkových peněžních příjmů (tedy zhruba 1,4 mld. Kč) bylo mezi obyvatelstvo přerozděleno pomocí stínové ekonomiky, tedy na černo. Zhruba 60 tisíc osob si tedy zvyšovalo svůj průměrný hrubý roční příjem téměř na dvojnásobek. Vzhledem ke zjištěným informacím a vzhledem ke státnímu zřízení se tato studie stala okamžitě utajenou, její veřejná prezentace byla nemožná. Autoři studie byli donuceni veškeré materiály či poznámky odevzdat a zapomenout na zjištěná fakta. Hlavní autor zmíněné studie, Vladimír Borodovčák potvrdil, že byl policejními orgány donucen odevzdat i veškeré své poznámky.

Na začátku 80. let se začaly konat pravidelné sociologické výzkumy, které byly zřízeny především z důvodu narůstajícího úplatkářství, zřízené Ústavem pro výzkum veřejného mínění ve spolupráci s policií. Zabývaly se však pouze sektorem domácností, vynechán byl sektor takzvané hospodářské korupce. Průzkumy přinesly mapu korupce na konci 70. let a na počátku let osmdesátých. Podle nich si 70 % obyvatel myslelo, že korupce narůstá. V roce 1989 průzkum přinesl nové srovnání: nejvíce korupcí postiženým sektorem již nebylo zdravotnictví, ale obchod s 58 %. Na druhém místě zdravotnictví (45 %), poté služby (34 %) a v poslední řadě školství (13 %). S rozšiřující se korupcí rostl i počet lidí, kteří úplatky poskytovali. V roce 1979 potvrdilo 34 % respondentů, že v posledních dvanácti měsících poskytli úplatek, v roce 1981 to bylo 32 % respondentů a v roce 1989 již 52 % respondentů.

Od roku 1988 se v tisku začaly objevovat články na téma stínová ekonomika. Chybělo však kvantitativní podložení, tudíž tyto články ztrácely pozornost. První oficiální institucí zabývající se tímto tématem byl v roce 1988 Výbor lidové kontroly ČSSR, ale ani ten nemohl zjištěná fakta publikovat. Tehdejší autor, Ladislav Zelinka [44] v roce 1991 však stručně výsledky interpretoval. Podle něho tato instituce například porovnávala hodnotu stavebnin, které byly prodány obyvatelstvu na stavbu rodinných domů a hodnotu materiálu na ně spotřebovaného. Výsledkem tohoto výzkumu byl fakt, že v období sedmé pětiletky, tedy 1980–1985 byla zhruba jedna třetina stavebního materiálu (bezmála 15 mld. Kč) pořízena jinou, než oficiální cestou, z nezjistitelných zdrojů.

Významnou se v roce 1989 stala studie zveřejněná v Hospodářských novinách s názvem „Problém nejen morální, ale i ekonomický“ [21]. Tato studie se stala věrohodným zdrojem vedoucím k posunu výzkumu stínové ekonomiky, opírala se totiž o reálné šetření a výzkumy. Autoři použili již zmíněné statistické kritérium a aktivity rozdělili do čtyř skupin.

V první skupině se ocitly aktivity, prováděné domácnostmi pro jejich potřeby. Zahrnuli sem tedy chovatelství, pěstitelství, opravy a údržbu bytových fondů, svépomocnou výstavbu chalup, chat a domů, opravy automobilů, kadeřnictví, výrobu nábytku a podobně. Nebyl zde však proveden odhad velikosti této skupiny.

Do druhé skupiny autoři zařadili takové aktivity, které byly prováděny pro ostatní osoby za úplatu. Patřily sem stejné aktivity jako do skupiny první, avšak autoři už zde odhadovali velikosti následovně:

Tabulka 2: Rozdělení aktivit provozovaných pro ostatní osoby za úplatu

oblast zkoumání	velikost
pěstitelství a chovatelství	3,3 mld. Kč
výstavba a opravy bytových fondů	6,5 mld. Kč
výroba předmětů dlouhodobé spotřeby	1,4 mld. Kč
zhotovování oděvů a obuvi	0,4 mld. Kč
osobní služby	0,2 mld. Kč
Celkem	11,8 mld. Kč

Zdroj: Vlastní zpracování dle [15],[17]

Ve třetí skupině byly uvedeny neproduktivní aktivity, které cílily k ošizení zákazníka – například šizení na váhách a mírách. Odhadovaná velikost byla 2,5 – 3 mld. Kč.

V poslední skupině to byly aktivity, které obstarávaly nedostatkové zboží či služby za úplatky. Autoři sem zahrnuly nelegální směnu valut, obstarávání tuzemského či zahraničního zboží, zdravotnické služby (tedy obstarávání léků), získávání chtěného zaměstnání, protekce do škol a podobné. Většinu těchto aktivit však nebylo možné identifikovat. Autorům se povedlo sumarizovat pouze hodnotu nelegálního dovozu, a to v intervalu 2,5 – 6 mld. Kč. K tomu autoři zjistili i hodnotu korupce, která byla použita k zajištění tohoto dovozu, a to průzkumem z roku 1988. Při nákupu v maloobchodě byla v 75 % případech použit úplatek, dále 49,5 % ve zdravotnictví a 44,5 % v sektoru placených služeb.

Celkové číslo však autory nebylo vysloveno, avšak je zřejmé, že již v těchto časech nebyla velikost stínové ekonomiky zanedbatelná. Všechna zjištěná data, která odhadovala velikost této ekonomiky, byly pouze podkladem pro zjištění stínové ekonomiky v dalších letech. [15],[17]

1.6.2 Samostatné Československo

Přechod z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní sebou přinesl i pokrok ve výzkumu stínové ekonomiky. Mnohé instituce začaly svůj zájem o ní zvyšovat, a v roce 1990 byla zřízena při Federálním statistickém úřadu skupina pracovníků, která měla za úkol studium této oblasti. Pro tuto skupinu byly vytvořeny následující úkoly [44]:

- a) získat informace o velikosti rozsahu domácí produkce,
- b) společně s finančními úřady zjistit oblasti, kde se vyskytuje práce na černo s cílem vyhnout se placení daní,

- c) vyšetřovat porušování práv na ochranu duševního vlastnictví, ve spolupráci s úřady pro patenty a vynálezy či ochrannými autorskými svazy,
- d) pokračovat ve vyšetřování úplatků poskytovanými obyvatelstvem,
- e) sumarizovat velikost poskytovaného spropitného a rozsah poškozování spotřebitelů,
- f) odhalovat pohyby s měnou s pomocí finančních úřadů,
- g) analyzovat dopad stínové ekonomiky na existenci jednotlivce a rodin,
- h) spolu s Výzkumným ústavem kriminologickým zjistit citlivost občanů, tedy práh, od kterého si občané uvědomují přítomnost stínové ekonomiky,
- i) využít jiné výzkumy k odhadu velikosti podsložek stínové ekonomiky (prostituce, trh s drogami apod.),
- j) a vybudování celkové informační databanky.

Tyto úkoly prokazují snahu o velmi seriózní výzkum oblasti stínové ekonomiky, avšak k reálnému naplnění těchto úkolů však nedošlo, zůstaly pouze zaznamenány na papírech.

Druhým pokusem o prošetření stínové ekonomiky byl pokus Iva Baštýře [1], tehdejšího autora se zájmem o průzkum této oblasti. Stínové ekonomice zde však bylo věnován velmi malý prostor, jelikož studie byla cílená pro odhad stínových příjmů českých domácností, nikoliv celkové stínové ekonomice. Autor se pokoušel sumarizovat počet osob, které jsou do stínové ekonomiky zapojeny. V roce 1992 stanovil minimální počet těchto osob na 250 tisíc, tedy 5 % celkové pracovní síly v České republice. Avšak ani tento výsledek není vzhledem k autorovu postupu přesný, pouze spekulativní, a mnohdy velmi zpochybňovaný. Dalšími zjištěnými fakty byly údaje expertů z OECD [33], kteří hodnotili českou stínovou ekonomiku rozsahově jako menší, než v jiných zemích v transformaci (například Maďarsko či Polsko). Podle nich místa ve stínové ekonomice obsazovali zejména přistěhovalci z Ukrajiny a dalších zemí Sovětského svazu, a proto neformální sektor způsoboval spíše migraci cizinců do České republiky, než aby poskytoval pomoc lidem, kteří kvůli transformaci přišli o práci.

Ze zahraničních autorů lze jmenovat Bruna Dallaga a jeho práci [9], kde byla české stínové ekonomice věnována pouze stručná kapitola, kvůli nedostatku informací. V letech 1991–1992 podle něj došlo k poklesu životní úrovně, méně atraktivní byla i poptávka po zboží a službách nabízených mimo oficiální sektor, vymizel černý trh s valutami, avšak vzrostla nabídka neregulérních pracovních sil. Problémy sebou přinesla i malá privatizace, kdy se v dražbách nemusel prokazovat původ peněz a možné byly i platby v hotovosti.

1.6.3 Česká republika

Největší vzrůst informací o stínové ekonomice přináší právě vznik samostatné České republiky. Vychází mnoho článků, které na tuto problematiku ukazují. Nezabývají se však hlubším výzkumem odhadů, ale samotné definici, zjištění příčin a následků. S postupem času však dochází i k odhadům velikosti. Stručně se v těchto letech odehrály tyto události [15],[17]:

- a) období mezi zimou 1991 a jarem 1992 se ztratilo podle Federálního statistického úřadu z registrů oficiální ekonomiky 450 tisíc osob (tedy 6 % zaměstnanosti),
- b) zhruba mezi 30 – 60 % nezaměstnaných pracuje v neoficiální ekonomice,
- c) velký počet lidí má ke svému hlavnímu příjmu i příjmy vedlejší,
- d) daňové úniky jsou zaznamenány v obchodech s lehkými topnými oleji (5 mld. Kč v roce 1991 – 1992, po zavedení DPH v roce 1993 téměř 20 mld. Kč), dalším problémem je pašování cigaret (daňové úniky téměř 1 – 1,5 mld. Kč ročně), textilu (1,5 mld. Kč ročně) a v obchodu s uměním (2 mld. ročně),
- e) odvětví stavebnictví a služeb je charakterizováno vysokým nárůstem společností, což znamená menší možnost kontroly nad nimi, jsou vypláceny nízké mzdy, a na ruku vypláceny stínové mzdy, začíná se i objevovat takzvaný „švarcsystém“,
- f) oproti zahraničním partnerům vykazují čísla České republiky o 4 – 6 % nižší export a import, je tedy nalezena domněnka, že je zboží pašováno,
- g) velký počet zaměstnanců pracuje v zahraničí, registrováno je 76 tisíc osob na konci roku 1992, ale reálně se odhaduje přes 100 tisíc osob,
- h) zřejmé jsou i daňové úniky soukromých firem, které vykazují podstatně nižší zisky než zbytek ekonomiky.

Odhady rozsahu stínové ekonomiky byly stále nejednoznačné, postup zkoumání nebyl přesně stanoven. Tímto je ukončen nástin stručného vývoje v České republice. Podrobně se jí bude zabývat praktická část této práce, již s konkrétními naměřenými hodnotami. Následující kapitola je věnována metodám měření stínové ekonomiky.

2 MĚŘENÍ STÍNOVÉ EKONOMIKY

Jak vlastně lze stínovou ekonomiku měřit, pokud je to vůbec možné? I s touto otázkou se pojí mnohé protichůdné dohady. Výsledky měření stínové ekonomiky jsou často velmi odlišné, a to nejen nepatrně. Odhady se velikostně liší i o stovky miliard, poté přichází otázka, zda má vůbec smysl výpočty provádět. Podle Martina Fassmanna [15],[16] jsou důvody, proč se výpočty rozcházejí, právě takové:

- a) autoři vycházejí z různých definic stínové ekonomiky,
- b) autoři využívají různé metody měření,
- c) kvantitativní odchylky v odhadech mohou souviset i s rozdílným matematickým vyjádřením výsledků,
- d) odhady autorů vychází z různých časových období, nebo se používají odlišně kvalitní datové soubory.

Je velmi obtížné určit, jak měřit sektor, který se snaží skrývat před autoritami. K měření jsou v současné době používány tři skupiny metod – přímé, nepřímé a modelové.

2.1 Přímé metody,

Přímé metody jsou metodami velmi obtížnými, neboť jsou založeny na zkoumání pomocí obyvatelstva, které má spíše zájem o utajení svých nelegálních aktivit. Stávají se zkreslenými a podhodnocenými.

2.1.1 Výběrová šetření

Tato metoda je velmi málo používána, a to hlavně kvůli technickým, obsahovým a organizačním problémům. Jedná se o provádění průzkumů mezi obyvatelstvem. Je velmi obtížné zjistit, zda je do šetření zahrnut celý rozsah zkoumání a také je složité vybrat právě zkoumaný vzorek, či techniku. Největším problémem však je, že respondenti uvádějí nesprávné odpovědi a tím se celé šetření zkresluje. Nikdo nemá zájem prozradit své nezákonné aktivity, a proto se tato metoda používá pouze v kombinaci s metodami jinými. [15],[37]

2.1.2 Sledování daňových úniků

Této metodě se někdy přezdívá také jako metoda fiskální. Je využívána zejména ve skandinávských zemích, ale také v USA, Itálii a Francii. Jedná se o vytvoření určitého modelu daňového úniku získaného z výsledků kontrol daňových poplatníků.

Tento model je pak zrekonstruován pro zbytek obyvatelstva. Tím se dospěje k číslům, které udávají počet stínových aktivit a daňových úniků, což jsou čísla velmi přesná. Nevýhodou ale je, že je tato metoda silně ovlivněna zkušenostmi a úvahami daňových úřadů. Největší nevýhodou poté je, že sleduje pouze jeden aspekt stínové ekonomiky - a to daňový únik. Není aplikovatelná na jiné aktivity zahrnuté v černé ekonomice – například existují podniky, které nejsou ani řádně registrovány, tudíž ji můžeme použít pouze jako minimální hranici odhadu. [15],[37]

2.2 Nepřímé metody

Výstižnou definicí těchto metod je, že zkoumají stopy zanechané stínové ekonomiky pomocí makroekonomických agregátů. Můžeme je dále rozčlenit [15] na metody rozporů, monetární metody, metody trhu práce a metody fyzického inputu. Nyní budou podrobněji popsány.

2.2.1 Metody rozporů

Tato metoda je založena na myšlence, která říká, že příjmy z aktivit stínové ekonomiky budou jednou vynaloženy v podobě výdajů, tedy příjmy se rovnají výdajům. Jsou tedy sečteny oficiální příjmy, od kterých jsou následně odečteny oficiální výdaje, a zbytek je tedy tvořen neoficiálními příjmy. Tuto metodu lze použít v národním měřítku, tedy v rámci analýzy národních účtů, nebo pouze v měřítku rodinných rozpočtů. Výslednou hodnotou je poté měřítko stínové ekonomiky. Nevýhodou však je, že je bráno v potaz vydávání výdajů pouze v rámci oficiální ekonomiky.

Další variantou je sledování rozdílu HDP vypočteným z příjmů ke zdanění a HDP odhadnutého z národních účtů. Vychází se z předpokladu, že výše HDP v národních účtech je správná, nebere tedy v potaz kalkulační chyby, čímž dělá tuto metodu méně spolehlivou. Dalším problémem je obtížnost stanovení výsledných příjmů očištěných například o osvobození z daně a podobných. [15],[16]

2.2.2 Monetární metody

Tyto metody jsou v současné době jedny z nejvyužívanějších. Společným znakem těchto metod je především ta myšlenka, která poukazuje na obchodování v rámci stínové ekonomiky pomocí hotových peněz a to zejména z důvodu zakrytí stop. Pokud tedy hotovostní objem peněz v ekonomice stoupne nad svou normální pozorovanou výši, lze hovořit o existenci stínové ekonomiky [15],[16]. Jako jednu ze základních lze uvést metodu poměru odložené poptávky autora Petera Gutmanna. Ten stanovil poměr C/D , kde C jsou oběživa a D vklady na vyžádání.

Vypočtený poměr v USA v letech 1937–1941 s výsledkem asi 25 % byl považován za normální, z důvodu neexistujícího černého sektoru. Další roky byly odvozeny z tohoto základního období a každá změna znamenala změnu černého sektoru. Terčem kritiky se stala právě závislost na jednom daném období. Další nevýhodou je stanovení poměru C/D, který se snižuje s rostoucí mírou používání bezhotovostních platebních prostředků. A v poslední řadě je tu Gutmannův předpoklad, který říká, že rychlost obratu peněz v oficiální ekonomice i ve stínové ekonomice je totožná. Tato myšlenka však není vůbec jistá – ve stínové ekonomice může být obrat rychlejší (nákupem zboží pro dlouhodobou potřebu), či naopak pomalejší (z důvodu skrytí neoficiálních peněz). Další rozšířenou metodou z této skupiny nepřímých metod je metoda transakční od autora Edgara Feigeho. Autor této metody vycházel z poměru provedených transakcí a oficiálního produktu. Ve své analýze použil jako základnu rok 1939 v USA. Pokud tedy vzrostl počet transakcí ve vztahu k registrovanému produktu, roste tedy i neoficiální sektor. Jeho metoda (ostatně jako všechny monetární metody) však silně závisí na zvoleném výchozím roce. Není totiž zcela jasně potvrzené, že právě rok, který si autor vybral, je právě ten, kdy se žádné nelegální aktivity neobjevovaly. Nelze ani vycházet z faktu, že by všechny stínové transakce probíhaly pouze hotovostním způsobem. [15],[16]

2.2.3 Metody trhu práce

Do této skupiny patří především metoda míry účasti na stínovém trhu práce, kterou navrhl pro podmínky Itálie Contini [6]. Je založena na myšlence, že pokud ubývá účast na oficiálním trhu, přesouvá se pak právě na trh neoficiální. Je to vlastně odhadnutí počtu pracovníků neoficiálního sektoru a přiřazení určité míry produktivity práce. I zde se setkáváme s četnými problémy. Pokud je tato metoda využita, jsou získány pouze počty pracovníků, nikoliv rozsah celé stínové ekonomiky. Na to navazuje další problém, a to právě ten, jak odhadnout produktivitu práce osob, kteří ve stínové ekonomice pracují. Nelze ani odhadnout to, jak má být oceněn produkt, který vznikl mimo oficiální ekonomiku. [15],[16]

2.2.4 Metody fyzického inputu

Tyto metody jsou založeny na vztahu fyzických inputů – což je vlastně nějaká počáteční energie jako třeba spotřeba energie, a velikostí potenciální výroby. Pokud je tedy využívání těchto fyzických inputů větší než vykazovaný nárůst oficiální výroby, značí to existenci stínového sektoru. Neberou však v potaz technologický vývoj, který například může zmenšit potřebu energií k výrobě. [15],[37]

2.3 Modelové metody

Tyto metody na rozdíl od doposud zmíněných, berou v úvahu hned několik faktorů vzniku (daňové zatížení, zatížení předpisy, míra nezaměstnanosti či disponibilní důchod) spolu s možnostmi, jak tyto faktory zaznamenat (což je například růst reálného produktu, míra účasti na trhu či počet odpracovaných hodin v oficiálním sektoru). [37]

2.3.1 Metoda LISREL

Pomocí metody LISREL (Linear Independent Structured Relationship) lze prostřednictvím závislého vztahu mezi faktory a indikátory těchto faktorů, zpětně odhadnout takzvanou nenaplněnou proměnnou, která představuje velikost stínové ekonomiky. Tato metoda je však založena na předem odvozených proměnných, nikoliv na přímém měření. [15]

2.3.2 Metoda MIMIC

Statistická metoda MIMIC (Multiple Indicators Multiple Causes) je založena na předpokladu, že každá skrytá (neoficiální) aktivita je určitým způsobem zastoupena pomocí identifikovatelných příčin, a zároveň má nějaké dopady (soubor jevů). Odhad stínové ekonomiky je však velmi náročný, je složité vybrat vhodný model i vzorek a tak výsledky bývají velmi nestabilní. Tuto metodu lze využít jako horní hranici odhadu velikosti stínové ekonomiky. [37] Tato metoda bude použita v rámci praktické části práce, tedy analýzy stínové ekonomiky v České republice.

3 ANALÝZA STÍNOVÉ EKONOMIKY V ČESKÉ REPUBLICE

Stínová ekonomika se stává čím dál více rozšířenějším a oblíbenějším sektorem. Aby bylo možné v této práci analyzovat stínovou ekonomiku, nejdříve musí být zohledněny všechny příčiny, kvůli kterým tento sektor vzniká. O příčinách stínové ekonomiky všeobecně bylo již pojednáno v předcházejících kapitolách, nyní bude práce zaměřena pouze na Českou republiku a na srovnání s Evropskou unií, kde lze sledovat na základě získaných dat obdobný vývoj.

3.1 Velikost stínové ekonomiky v rámci Evropské unie

Jelikož je Česká republika součástí Evropské unie, je nutné stručně naznačit situaci v rámci tohoto celku. Nejnověji naměřená velikost stínové ekonomiky v Evropské unii byla v roce 2014 s číslem 2 biliony eur, což představovalo 14,3 % celkové oficiální ekonomiky. Podle velikostí lze území Evropské unie rozdělit na tři oblasti. Oblast s největší stínovou ekonomikou tvoří státy Německo, Francie, Spojené království s Irskem, Belgie, Švédsko, Nizozemí, Dánsko, Finsko a Rakousko, tedy země východní Evropy. V těchto zemích byla naměřena velikost 56,5 % z celkové velikosti naměřené v Evropské unii, a představuje tedy stínovou ekonomiku o velikosti 1,1 biliónů eur. Ačkoliv tyto země představují svou velikostí naměřené stínové ekonomiky největší podíl na celkové velikosti Evropské unie, velikost jejich stínových ekonomik k ekonomikám oficiálním je pouhých 11,5 % HDP. Jedná se o země vyspělé, s vysokým HDP.

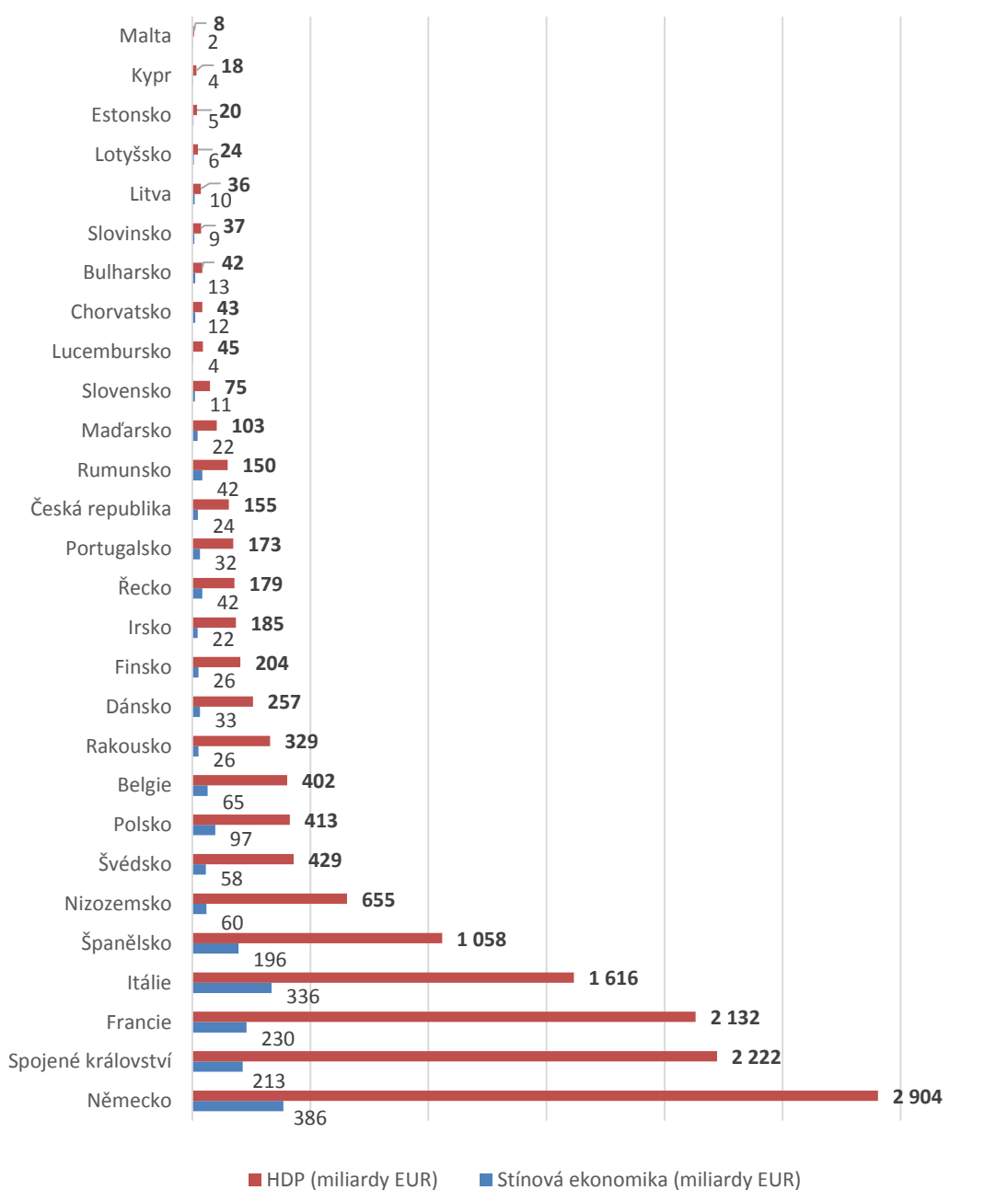
Druhou skupinu tvoří země Itálie, Španělsko, Řecko, Portugalsko, Kypr a Malta což je vlastně jižní Evropa. V rámci Evropské unie součet velikostí jejich stínových ekonomik představuje podíl 30,8 %, tedy 613 miliard eur. Oproti první skupině zemí však vůči jejich oficiálním ekonomikám velikost stínové ekonomiky dosahuje 21,8 % HDP.

V poslední nepočtenější skupině se nachází právě i Česká republika, dále pak Polsko, Rumunsko, Maďarsko, Bulharsko, Chorvatsko, Slovensko, Slovinsko, Lotyšsko, Litva a Estonsko, tedy země střední a východní Evropy. Jejich celkový podíl představuje pouze 12,6 %, tedy 251 miliard eur. Co se týče jejich poměru k oficiálním ekonomikám, je jejich podíl stínových ekonomik největší – tedy 24,1 % HDP. V této skupině se Česká republika nachází na druhém místě, hned po Slovensku, kde je stínová ekonomika v rámci této skupiny nejmenší.

[37]

V následujícím obrázku je znázorněna velikost stínové ekonomiky v roce 2014 pomocí odhadu metody MIMIC v jednotlivých zemích Evropské unie. Zároveň je zde i pro porovnání uvedena velikost HDP těchto zemí.

Velikost HDP a stínové ekonomiky v EU

Obrázek 2: Graf skladby velikosti HDP a stínové ekonomiky v zemích Evropské unie (v miliardách EUR), 2014

Zdroj: Vlastní zpracování dle [37]

3.2 Velikost stínové ekonomiky v České republice

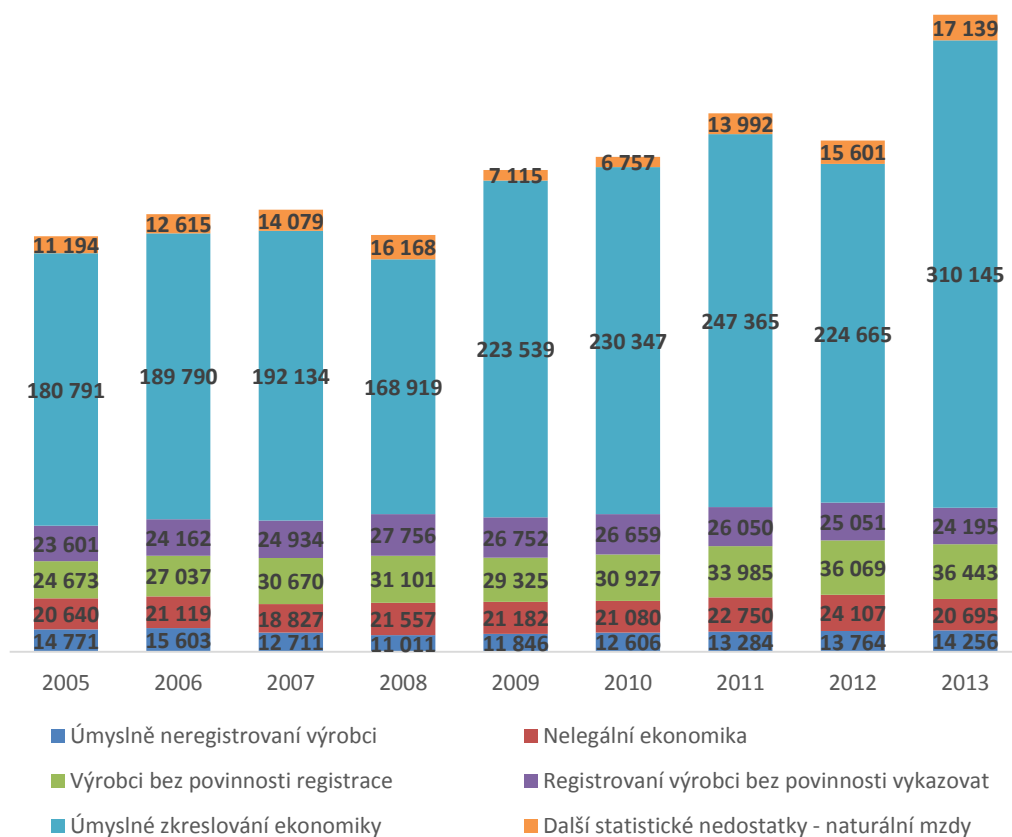
Z výše uvedeného průzkumu mezi státy Evropské unie lze tedy Českou republiku zařadit do poslední skupiny, tedy skupiny států, které se s velikostí stínové ekonomiky k poměru velikosti HDP řadí mezi největší.

Podle výzkumu Eurobarometer 402 [14] Evropské komise z roku 2014 odpověděla pětina lidí v České republice na otázku, zda pořídili v posledních 12 ti měsících zboží vyrobené prací na černo, kladně. Dále potom celá jedna třetina lidí uvedla, že má mezi známými někoho, kdo na černo pracuje. Kolem 36 % firem v České republice bojuje se svými „stínovými“ konkurenty, kteří nejsou registrováni, mají tedy výhodu nižší daňové povinnosti či nižší sociální a zdravotní pojištění. Je tedy více než zřejmé, že se výzkumy o stínové ekonomice rozrůstají a nabývají většího zájmu, jelikož se čím dál větší počet lidí stává součástí tohoto sektoru. Největším důvodem pro rozsáhlejší zkoumání je však důvod fiskální. Veřejné rozpočty totiž přicházejí o čím dál větší obnosy peněz. Je však velmi těžké rozpoznat stínové aktivity, které státní rozpočet okrádají, jelikož je většina plateb uskutečňována, právě z důvodu skrytí, v hotovosti. [37]

Nejdříve je nutné uvést, že následující zjištěné informace jsou prvotně výsledkem metody MIMIC, které se věnovali autoři Schneider, Mróz a Raczkowski a dále stavebnicové metody, kterou pro své výpočty používá Český statistický úřad. Stavebnicová metoda obsahuje kombinaci všech různých metod, které se k měření dají využít. Tyto metody využívají jednotlivé statistické úřady, avšak ani ty nejsou přesné – a to hlavně kvůli možnosti dvojího započtení výsledku, či nezohlednění výsledku vůbec.

Rozdíly mezi používanými metodami jsou více než zřejmé. Důvodem je nejen rozlišná definice samotné stínové ekonomiky, ale také přístup autorů k odhadům či použitá jednotka k měření – především jsou měření prováděna v % HDP, nebo výdajích či příjmech celkových, či pouze domácností. Cílem stavebnicové metody je pouze doplnit odhady oficiální ekonomiky spolu s odhady pouze části stínové ekonomiky, která je jasně vymezená a definovaná, kdežto MIMIC metoda se snaží odhadnout nejpodstatnější část stínové ekonomiky – a to ekonomiku skrytou. Odhady, které jsou získávány, jsou tedy velmi nepřesné. Můžeme říci, že stavebnicová metoda je metodou přesnější, co se týče jednotlivých částí stínové ekonomiky, a metoda MIMIC vlastně stanovuje horní hranici. Skutečný výsledek se bude pohybovat tedy v rozmezí těchto dvou odhadů. Je také nutno podotknout, že v rámci země mají statistické úřady své vlastní definice stínové ekonomiky, stavebnicová metoda je tedy přesnější v rámci vyjádření jedné země. Metoda MIMIC je vhodnější pro srovnání stínové ekonomiky mezi zeměmi. V následujícím grafu je použita stavebnicová metoda. Velikost nezjištěné ekonomiky je tedy odhadem Českého statistického úřadu, a je strukturalizována podle studie Stínová ekonomika v České republice [37], jako na obrázku č. 1. Na následujícím obrázku lze vidět postupný vývoj tohoto odhadu od roku 2005 až do nejnověji naměřeného v roce 2013.

Odhad skladby a velikosti nezjištěné ekonomiky

Obrázek 3: Graf odhadu skladby a velikosti nezjištěné ekonomiky podle ČSÚ (v mil. Kč)

Zdroj: vlastní zpracování dle [37]

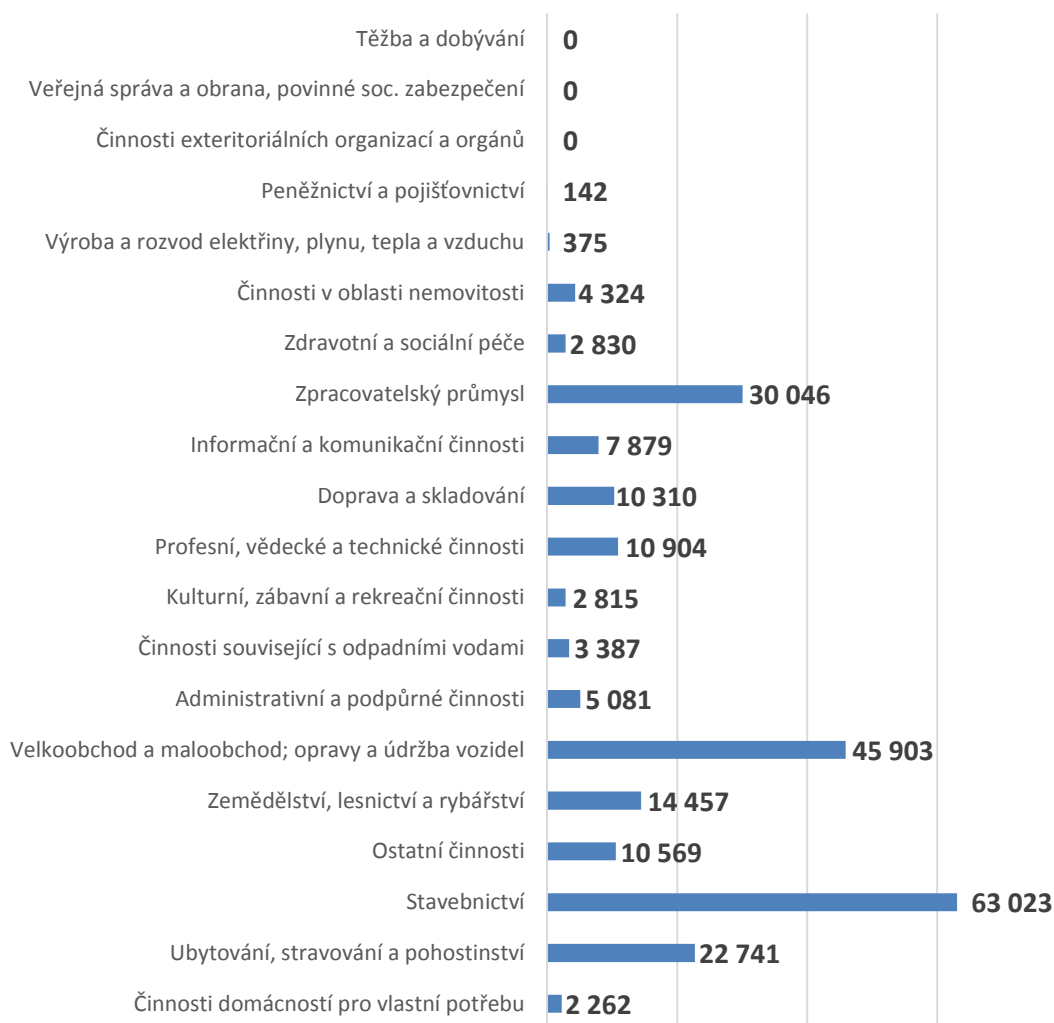
Jak je z grafu zřejmé, největší část tvoří úmyslně zkreslovaná ekonomika, tedy vlastně ty aktivity, které jsou prováděny s cílem nebýt odhaleny. Druhou největší část poté tvoří výrobci bez povinnosti registrace, která se zahrnuje do ekonomiky neformální – sem patří například samoobslužná činnost, či již zmiňovaná sousedská výpomoc.

3.3 Stínová ekonomika v České republice rozdělená podle odvětví

Sektor neoficiální ekonomiky lze rozdělit podle různých odvětví, jelikož je v každém odvětví velikost stínových aktivit odlišná. Velmi oblíbené jsou nefinanční podniky a domácnosti, ve finančních podnicích či vládním sektoru se zdá být její existence minimální. Nalézt ji lze právě tam, kde se vyskytují zejména platby v hotovosti a logicky právě tam, kde je velmi obtížné ji odhalit. V České republice je tedy nejčastěji objevována v průmyslu stavebnickém, v maloobchodu a velkoobchodu, rozšířené je i zemědělství. Dále

je to zpracovatelský průmysl a ubytování s pohostinstvím. Následovat budou tři grafy, kde je názorně vidět velikost stínové ekonomiky ve skryté, nelegální a neformální ekonomice rozdělené do jednotlivých ekonomických odvětví za rok 2012. I tyto odhady jsou výsledkem stavebnicové metody použité Českým statistickým úřadem [37]. V následujícím grafu jsou vyznačena jednotlivá odvětví a velikost skryté ekonomiky v nich.

Rozložení skryté ekonomiky

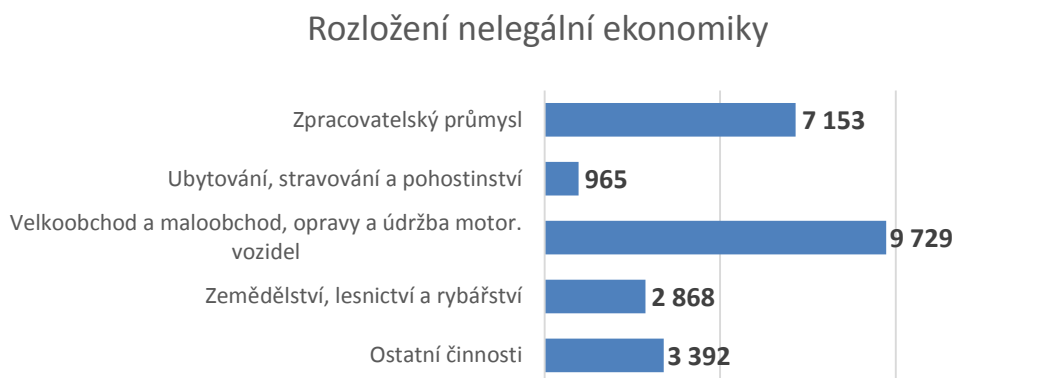

Obrázek 4: Graf rozložení a velikosti skryté ekonomiky (v milionech Kč), 2012

Zdroj: vlastní zpracování dle [37]

Z grafu jasně vyplývá, že co se týče ekonomiky skryté, tedy úmyslného neregistrování a úmyslného zkeslování, je vedoucím odvětvím stavebnictví. Druhým největším je poté velkoobchod a maloobchod s údržbou a opravami vozidel, třetí místo obsazuje zpracovatelský průmysl. Ekonomiku skrytou však lze často také nalézt v odvětví těžby a dobývání, ve veřejné

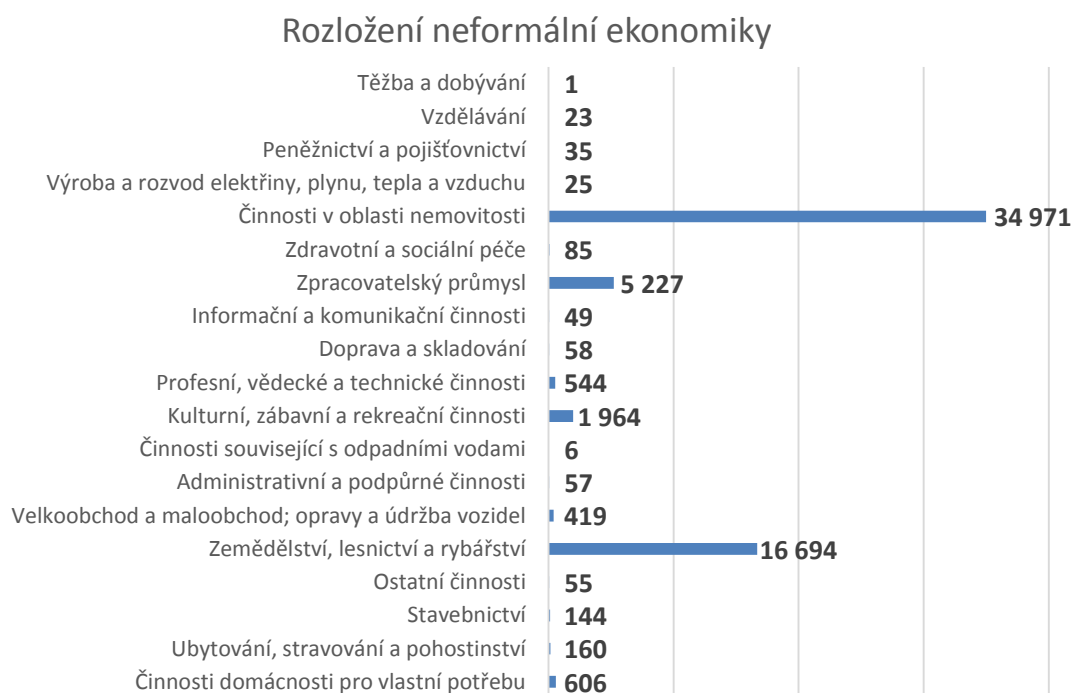
správě a v činnosti extertoriálních organizací (což jsou například orgány OSN a podobně). Dále následuje graf ekonomiky nelegální.

Obrázek 5: Graf rozložení a velikosti nelegální ekonomiky (v milionech Kč), 2012

Zdroj: vlastní zpracování dle [37]

Co se týče ekonomiky nelegální, kam lze zahrnout například trh s alkoholem či tabákem, prostituci či prodej drog, na prvním místě se umístilo odvětví velkoobchodu s maloobchodem, a oprava s údržbou motorových vozidel. Následujícím odvětvím je poté zpracovatelský průmysl. Tato ekonomika zahrnuje pouze některá odvětví, v jiných nelegální ekonomika nebyla nalezena. Poslední podskupinou stínové ekonomiky je ekonomika neformální, a její graf s rozložením stínové ekonomiky podle odvětví následuje:

Obrázek 6: Graf rozložení a velikosti neformální ekonomiky (v milionech Kč), 2012

Zdroj: vlastní zpracování dle [37]

Výskyt neformální ekonomiky, co se týče ekonomických odvětví, je velmi různorodý, stejně tak jako u ekonomiky skryté. Neformální ekonomikou se rozumí ti výrobci, kteří se registrovat nemusí, je to tedy například činnost domácností pro vlastní spotřebu. Vedoucí pozici obsadilo odvětví s nemovitostmi, poté zemědělství, lesnictví a rybářství.

3.4 Konkrétní projevy stínové ekonomiky v České republice

Pod stínovou ekonomikou si mnozí představí různé. Nejčastěji zaměňovaným termínem je práce na černo, avšak ta je pouze podsložkou. Práce na černo se nachází úplně za hranicí zákona a zahrnuje všechny další nelegální aktivity. Není divu, že jsou tyto pojmy zaměňovány, jelikož podle výzkumů provedených F. Schneiderem z roku 2009 [36] práce na černo tvoří až dvě třetiny stínové ekonomiky. Zbylou třetinu poté vyplňuje podnikání se skrytou platbou v hotovosti, kde nejsou všechny příjmy přiznány. Nyní se práce bude zabývat konkrétními projevy stínové ekonomiky v České republice.

3.4.1 Práce na černo

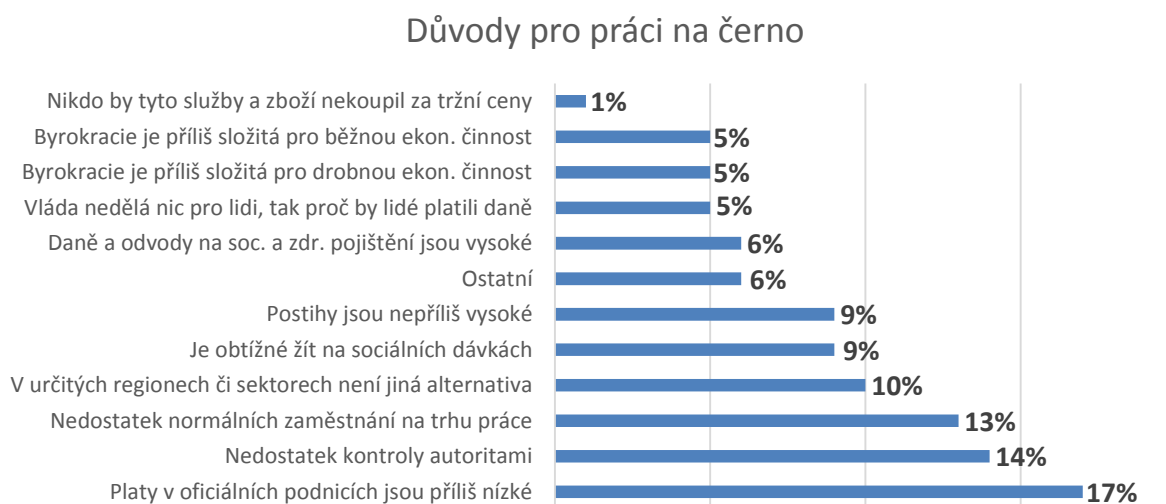
Pojem práce na černo byl definován v teoretické části této práce, následně bude analyzován stav tohoto jevu v České republice.

Práce na černo z pohledu nabídky

Česká republika není výjimkou, co se týká již zmiňovaných obecných příčin pro stínovou ekonomiku. I zde se setkáváme s rozšířeným důvodem a to vysoké daňové zatížení a vysoké odvody pro sociální a zdravotní pojištění.

Významným je i faktor zatížení firem právě státními regulacemi. Ve výzkumu Fialové a Schneidera v roce 2014 [18] bylo zjištěno, že velmi podstatným faktorem přispívajícím k práci na černo je přísnost regulací, které ovlivňují trh práce. Pro podnik je totiž velmi nákladné přijímání i propouštění zaměstnanců. To je motivuje k získávání pracovníků na krátkodobé smlouvy. Na druhou stranu zaměstnavatelé vzniklé náklady mohou přenést na své zaměstnance, kteří jsou tímto také motivováni k práci na černo. To potvrzuje i firma Deloitte, která v rámci jejího výzkumu v roce 2015 [10] zjistila, že co se týče nákladů na propouštění zaměstnanců v Evropě, že se Česká republika se řadí do trojice zemí s nejvyššími náklady, co se týče propouštění zaměstnanců z organizačních důvodů. Propouštění zaměstnanců ze zákonných důvodů je však se srovnáním se zahraničními státy levnější. Další příčinou je také úroveň minimální mzdy v kombinaci se sociálními příspěvky v nezaměstnanosti. To jednotlivce motivuje k pobírání sociálních dávek spolu s vykonáváním výdělečné černé práce. Všeobecně

Evropská komise shrnula z jejich šetření uskutečněného v roce 2013 [13], že obecnými příčinami práce na černo jsou stejně tak jako v ostatních členských zemích Evropské unie nízké mzdy na trhu práce v rámci oficiální ekonomiky, dále pak nízká kontrola autoritami a neuspokojivý počet pracovních příležitostí pro jednotlivce. Na základě dotazníkového šetření [13],[14] pouze v rámci České republiky ale bylo zjištěno, že oproti těmto důvodům je daňové zatížení méně významným faktorem. Hlavní důvody, které byly uvedeny v průzkumech v roce 2013, jsou uvedeny v následujícím grafu:

Obrázek 7: Graf hlavních důvodů pro práci na černo, 2013

Zdroj: vlastní zpracování dle [13],[14]

Z grafu tedy vyplývá, že hlavním důvodem proč lidé v České republice pracují na černo, je ten, že mzdy v oficiálním sektoru pro ně nejsou dostatečně vysoké. Tím, že autority neprovádějí dostatečné kontroly, nemají jednotlivci příliš vysoké obavy z provádění činností na černo. Ačkoliv je v mnoha zemích hlavním důvodem vysoké daně a odvody na sociální a zdravotní pojištění, v České republice se tento faktor řadí až na osmé místo.

„Švarcsystém“ jako dominantní forma práce na černo

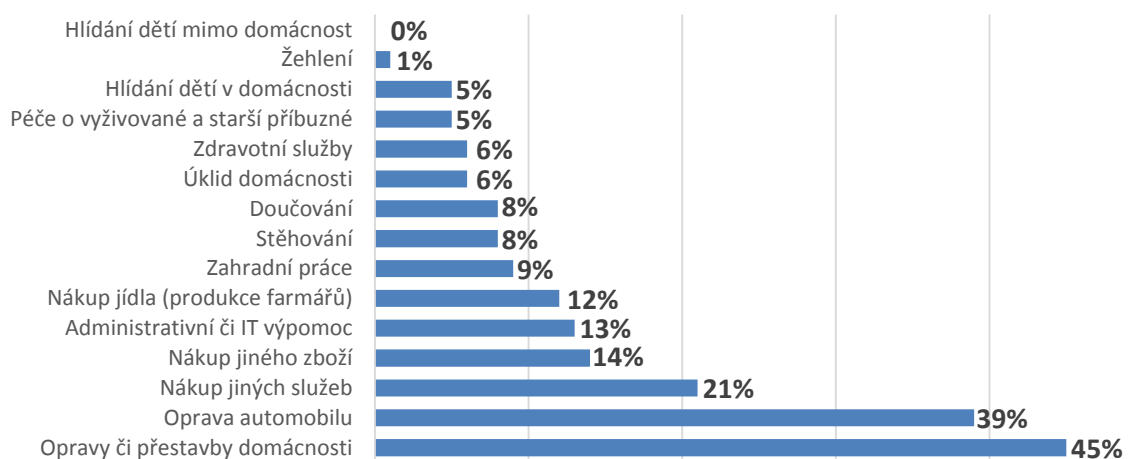
Jako jednu z forem práce na černo lze uvést i takzvaný „švarcsystém“. Tento systém provozování práce na černo pomocí osob samostatně výdělečně činných se stává čím dál rozšířenějším a oblíbenějším. Výhoda spočívá v tom, že obyčejný zaměstnanec odvádí povinné pojistné, stejně tak jej za něj odvádí i zaměstnavatel, který mu dále poskytuje i dovolené či odstupné, což jsou pro něj náklady. Osoba samostatně výdělečně činná pracující na živnostenský list, nikoliv na pracovní smlouvu vykonává stejnou podřízenou práci jako zaměstnanec, a tím zaměstnavateli snižují náklady. Z pohledu státu jsou tyto osoby považovány za živnostníky a stát tak přichází o velké množství daňových příjmů.

Od roku 1992 se snaží česká právní úprava výskyt tohoto jevu omezit. Rok 2004 přinesl určitá omezení, ale v roce 2007 došlo k uvolnění těchto omezení. Rok 2012 přinesl sankce pro zaměstnavatele i zaměstnance. Dle šetření OSVČ provedeného ve třetím čtvrtletí roku 2012 bylo zjištěno, že 10% dotázaných pracuje právě na základě „švarcsystému“ [41]. Ten je nejvíce rozšířený ve stavebnictví, dále pak v odvětví maloobchodu.

Práce na černo z pohledu poptávky

Pomocí výzkumu provedeného ve státech Evropské unie [13],[14] bylo zjištěno, že Česká republika se nachází na sedmém místě z pohledu poptávky po zboží a službách vyrobených prací na černo. Největší poptávku po nich nacházíme v Řecku a Nizozemsku, nejmenší pak v Německu a Polsku. Zatímco v rámci Evropské unie se poptávka nezměnila, v roce 2007 a v roce 2013 byla stejná, tedy 11 %, v České republice o 4 % více lidí odpovědělo, že v posledních 12 ti měsících tyto statky či služby vyrobené na černo zakoupili. Celkem tedy v roce 2007 na tuto otázku odpovědělo kladně 15 % dotazovaných, v roce 2013 to bylo 19 % dotazovaných. V následujícím grafu je znázorněno složení těch statků a služeb z průzkumu v roce 2013 [14], které byly vytvořeny prací na černo, a za které respondenti zaplatili.

Skladba statků a služeb vytvořených prací na černo

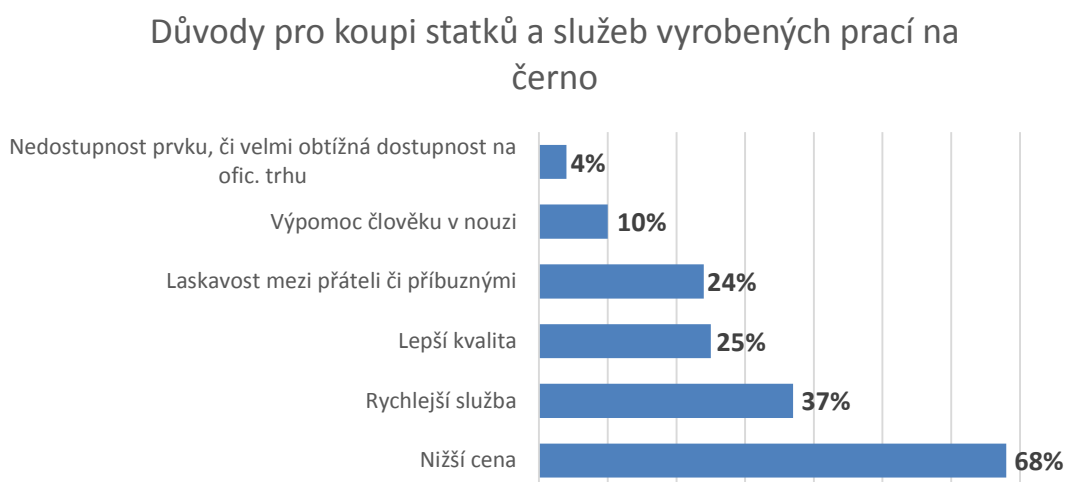

Obrázek 8: Graf složení zaplacených statků a služeb vytvořených prací na černo, 2013

Zdroj: vlastní zpracování dle [13],[14]

Největší poptávka je po opravě a přestavbě domácnosti, hned poté je velký zájem o opravu automobilů. Pro zajímavost, velikost poptávky po opravě automobilů prací na černo má v rámci Evropské unie Česká republika společně se Slovenskem největší, poptávka po opravě a přestavbě domácností je v České republice hned po Slovensku druhá největší. Obyvatelé České republiky nejčastěji takto vyrobené statky a služby kupují od známých a přátel. Druhým

nejčastěji využívaným zdrojem k získání těchto prvků jsou jiné soukromé osoby či domácnosti, na třetím místě jsou poté podniky a firmy. Zatímco doposud byly popisovány pouze domněnky tázaných, nyní budou uvedeny podněty, které přimějí dotazované o koupi uvažovat. Jaký je tedy vlastně hlavní důvod pro koupi zboží a služeb vyrobených prací na černo? Nejdůležitějším, a nejpočetněji zastoupeným názorem je nižší cena. Další faktory jsou uvedené v následujícím grafu.

Obrázek 9: Graf hlavních důvodů pro koupi statků a služeb vyrobených prací na černo

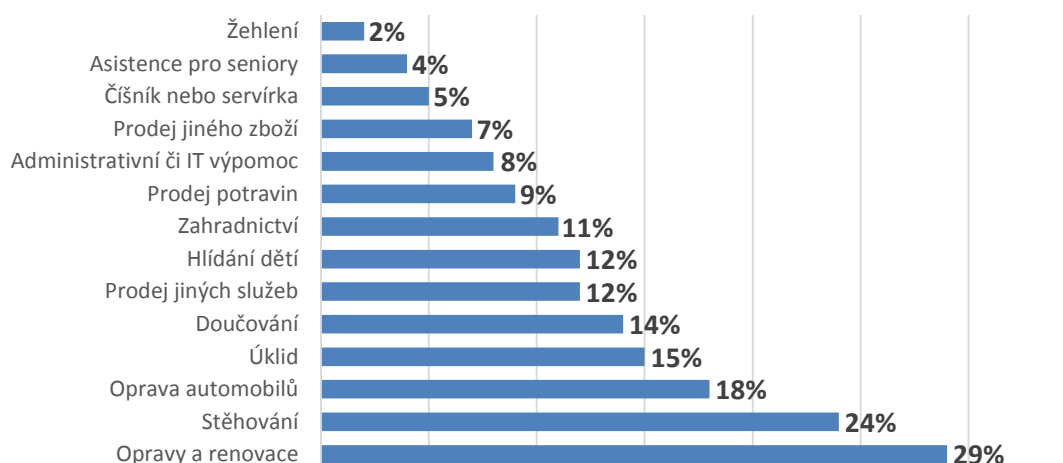
Zdroj: Vlastní zpracování dle [13],[14]

Po ceně, což je nejdůležitější důvod pro koupi, následuje rychlost dodávky služby, či dodání zboží. Velmi důležitým je i faktor kvality, kdy respondenti tvrdí, že jsou tyto statky a služby dodávány v kvalitě lepší.

Z pohledu nabídky práce na černo

V předchozí kapitole bylo zmíněno, že 19 % respondentů v roce 2013 nakoupilo statky a služby vyrobené prací na černo, avšak pouhá 4 % respondentů v témže roce přiznala, že práci na černo provozovala. Oproti roku 2007, kdy počet přiznaných osob byl sedmiprocentní, toto nízké číslo potvrzuje fakt, že respondenti neradi přiznávají své aktivity v rámci práce na černo. Na otázku, zda znají někoho, kdo práci na černo provozuje, však odpovědělo kladně 33 % respondentů. To tedy potvrzuje fakt, že jsou předchozí zjištěná čísla logicky značně podhodnocená. Respondenti se bojí přiznat své stínové aktivity. Zatímco v rámci šetření v Evropské unii [13],[14] byl hlavním důvodem pro výkon práce na černo „výhodnost pro obě strany“, v České republice bylo hlavním důvodem nemožnost naleznutí normální odpovídající práce. Výsledky výzkumu z roku 2013, který zkoumal prostředí, v kterých byly práce na černo vykonávány, jsou zobrazeny v následujícím grafu:

Skladba prací, kde byla práce na černo vykonávána

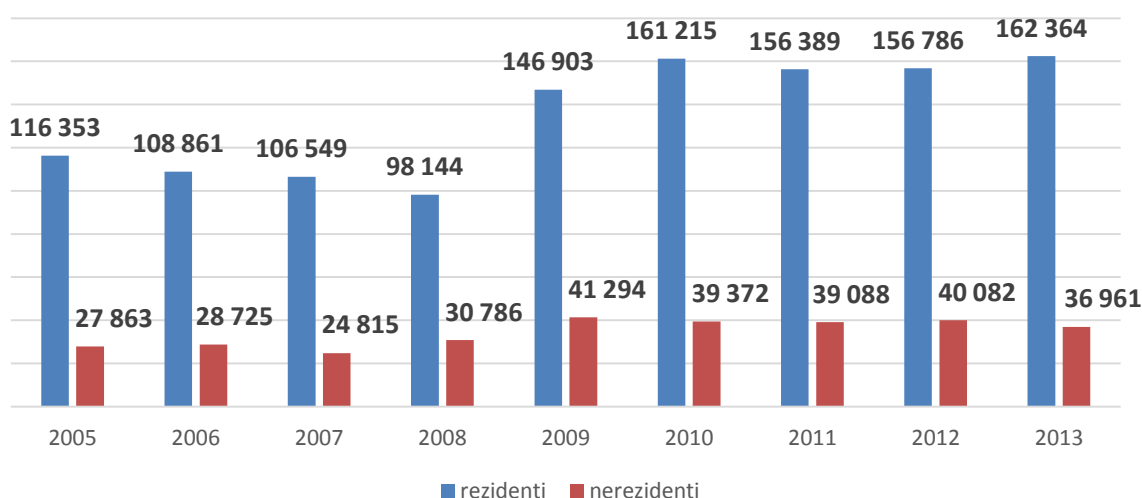
Obrázek 10: Graf složení prací, kde práce na černo byla vykonávána, 2013

Zdroj: Vlastní zpracování dle [13],[14]

Významnou roli, stejně tak jako u poptávky po práci na černo, hrály opravy domácností a automobilů, dále pak skoro čtvrtina respondentů odpověděla, že vykonávala na černo stěhování. Velmi oblíbeným prostředím pro práci na černo dále také byl úklid, doučování, zahradnictví, hlídání dětí či prodej potravin například z farmářské produkce, což je obdobná skladba jako u poptávky. Velmi zajímavým faktem také je, že práci na černo vykonávají zejména mladí lidé ve věku 15 až 24 let, hned po nich poté lidé ve věku středním (což je 35 až 44 let). Logicky vykonávají nejvíce práci na černo lidé nezaměstnaní a lidé s nižším vzděláním, a dále také osoby samostatně výdělečně činné.

Předchozí informace byly zjištěny pomocí dotazníkových šetření. Práci na černo však zkoumá i Český statistický úřad a to pomocí modelu bilance práce. Podle jejich výpočtů a následných odhadů vyšlo najevo, že v roce 2013 na černo pracovalo 162 324 obyvatel žijících v České republice (takzvaní rezidenti), což jsou 3 % z celkové pracovní síly. Počet nerezidentů pracujících v České republice na černo byl odhadnut na 36 961 osob. Dle tohoto modelu bylo vytipováno i několik odvětví, v kterých pracující na černo své aktivity vykonávají. Vedoucí pozici zaujímá velkoobchod s maloobchodem, opravy a údržba motorových vozidel, dále potom stavebnictví a následně ubytování, stravování a pohostinství. Dotazníková šetření přinesla tedy obdobné informace o složení a rozložení, stejně jako odhady pomocí tohoto modelu. V následujícím grafu je zaznamenán jednotlivý vývoj počtu rezidentů i nerezidentů, kteří v České republice na černo pracují za každý rok od roku 2005 až do roku 2013.

Počet pracujících na černo

Obrázek 11: Graf počtu pracujících na černo dle ČSÚ

Zdroj: Vlastní zpracování dle [37]

Z grafu lze vyčíst, že co se týče počtu pracovníků žijících na území České republiky, jejich počet se od sledovaného roku 2005 do roku 2008 zmenšoval. Od počátku roku 2009 má však rostoucí tendenci (s výjimkou roku 2010, kdy byl prudký nárůst). Počet nerezidentů pracujících na černo má tendenci kolísavou. Není zde jednoznačný růst, ani pokles těchto pracovníků.

Zabezpečení proti práci na černo

Od roku 2012 došlo k výraznému nárůstu počtu kontrol, což se stalo úkolem Státního úřadu inspekce práce. Celkový počet kontrol za rok 2012 36 047 z čehož bylo odhaleno 2 077 nelegálních zaměstnání, za rok 2013 bylo uskutečněno 36 101 kontrol, z čehož odhaleno bylo 1 375 a v roce 2014 byl celkový počet mnohem nižší, než v letech předchozích, tedy 15 911. Odhaleno bylo ale 1 118 případů nelegálních zaměstnání, což dokazuje fakt, že i když počet kontrol mnohonásobně klesl, efektivita inspekce se zvětšila. Ve srovnání za poslední tři zkoumané roky, byly uděleny následující objemy sankcí: tedy za rok 2012 bylo uděleno 870 pokut a v souhrnu 174, 02 milionů korun, za rok 2013 to bylo 302 pokut v souhrnu za 81, 897 milionů korun a v roce 2014 činil počet pokut 293 s celkovým objemem 51, 488 milionů korun. Z pohledu národnostního v roce 2012 tvořili počet odhalených nelegálních pracovníků z 60 % čeští občané, v roce 2013 to bylo 44 % a v roce 2014 opět 60 %. Pracovníci, kteří nejsou občané České republiky a pracují na černo na jejím území, pocházeli převážně ze zemí mimo Evropskou unii. Jejich procentuální počet činil v roce 2012 celých 32 %, poté v roce 2013 to bylo 47 % a v roce 2014 méně, než v roce předchozím,

a to 31 %. Národnostně mezi těmito odhalenými případy nalezneme nejvíce osoby původu ukrajinského, či vietnamského. [37]

3.4.2 Hotovostní platby a podhodnocování zisků

Jak již bylo řečeno, dle provedených výzkumů F. Schneidera [36] bylo dokázáno, že zhruba jednu třetinu stínové ekonomiky tvoří podhodnocování příjmů. Jedná se o malé podniky, bary, restaurace ale i taxikáře, kteří pracují v oficiálním sektoru, avšak své zisky záměrně podhodnocují s cílem vyhnout se daňové povinnosti. Prostředkem k tomuto nezákonnému jednání jsou právě hotovostní platby. Stát o takových platbách nemá přehled, jako třeba u plateb bezhotovostních, tedy elektronických.

Elektronické platby jako nejúčinnější nástroj

Podle F. Schneidera [36] totiž existuje nepřímá úměra mezi stínovou ekonomikou a počtem elektronických plateb. Čím více bude růst používání elektronických plateb, tím menší rozsah stínové ekonomiky bude. Důkazem jsou toho například země Velká Británie či Holandsko, kde jsou elektronické platby velmi rozšířené. Ve Velké Británii každý občan provede více než 300 transakcí ročně a objem stínové ekonomiky k poměru HDP je 10%. Rozsah stínové ekonomiky vůči celkové oficiální ekonomice je tedy mnohem menší než například v Bulharsku či Turecku. V těchto zemích jsou bezhotovostní platby ojedinělé, počet elektronických plateb je tu šestkrát menší než ve Velké Británii a podíl stínové ekonomiky dosahuje neuvěřitelných 27 % na HDP. Studie dokázala, že elektronické platby jsou účinné pro získání lepších výsledků. V celém světě se země snaží se stínovou ekonomikou bojovat za pomoci použití právě elektronických plateb. Například v Mexiku vláda založila fond, který dotuje náklady pro zavedení terminálů pro elektronické platby v malých obchodech. Kolumbie i Argentina zase zavedla slevy z daně při použití elektronické platby v maloobchodech. [36]

Nejnovější studie Visa Europe [38] potvrdila, že elektronické platby jsou nejúčinnějším nástrojem k omezení stínové ekonomiky. Objem stínové ekonomiky v České republice sice klesá, ale velmi pomalu. Rok 2014 přinesl oproti roku předchozímu pokles o jednu desetinu procenta, teda z 15,5 % na 15,4 %, což představuje 612 miliard korun. Od roku 2011 sice stínová ekonomika postupně klesá, tento pokles je však za posledních pět let nejmenší. Nejlépe bránícímu se státu, tedy Rakousku, se podíl stínové ekonomiky na HDP podařilo snížit na pouhých 8 %. Jiná studie [36] zase přinesla informaci, že tato jedna třetina stínové ekonomiky se nachází především v sektoru maloobchodu a živnostenského podnikání, dále také v cestovním ruchu, výrobě, pohostinství a dopravě. Pokud by se opatření nasměřovala právě

na tuto část, dalo by se tak odstranit 7 % celkové stínové ekonomiky představujících 40 miliard korun.

3.4.3 Korupce

Nyní budou uvedeny praktické informace, co se týče stavu korupce v České republice. Za tímto účelem bylo vytvořeno několik studií, které se korupci snaží zmapovat. Hlavními aspekty k získání spolehlivých dat jsou dva nástroje a to Index vnímání korupce a Globální barometr, které pro své výzkumy používá mimovládní organizace Transparency International. Nyní budou popsány jejich výsledky.

Index vnímání korupce (CPI)

Tento index seřazuje země pomocí míry vnímané korupce v sektoru veřejném za použití stupnice 0–100. Největší korupce znamená nulu, stovka poté představuje korupci nulovou. Tento index používá ke svým výpočtům již zmíněná mezinárodní nevládní organizace Transparency International už od roku 1995. CPI (tedy Corruption Perceptions Index) využívá průzkumů, v nichž dotázané osoby hodnotí schopnost vládních institucí likvidovat korupci, jak účinné jsou protikorupční opatření, v jakém rozsahu je korupce projevena v institucích jak vládních, tak i mimovládních.

Podle těchto výzkumů se mezi nejméně zkorumpované z nejnovějšího šetření v roce 2015 země řadí Dánsko s 91 body, Finsko s 89 body a Švédsko s 88 body. V České republice nastal posun k lepšímu oproti předchozím rokům. Posunula se tak z 53. místa na místo 37. (tedy o celých 5 bodů) co se týče celosvětového rozsahu. Evropský průměr, tedy 67 bodů má sice ještě daleko, ale i 56 bodů je významným pokrokem. V rámci evropských zemí se tak řadí spolu se Slovenskem na 22. místo. [22],[24]

Zatímco tento nástroj měření zohledňuje pouze pohled na korupci, TI využívá ještě globální barometr korupce, který zkoumá charakter a rozšíření korupce v jednotlivých zemích.

Globální barometr korupce

Tento nástroj má za úkol zmapovat konkrétní události a případy obyvatel jednotlivých zemí, kteří se potkali s určitým typem korupce. Poslední a tedy nejnovější výzkum z roku 2013 přinesl informaci, že politická scéna, a úředníci veřejné správy jsou českým obyvatelstvem považovány za nejvíce zkorumpované. Tento názor značně stoupl a to skoro o jednu čtvrtinu, jelikož v roce 2008 se tohoto názoru domnívalo necelých 50 %, v roce 2013 to bylo již 73 %. Pohled na soukromý sektor se mezi těmito lety nezměnil, zkorumpovaný ho považuje 15 % dotázaných. Lepší výsledky získaly i některá veřejná odvětví jako například zdravotnictví,

školství, celní správa i policie. Naopak nejlépe vnímaným sektorem se staly církevní organizace, dále nevládní organizace a média. Celých 15 % respondentů potvrzuje svou osobní zkušenost s úplatkem ve veřejném sektoru. Odvětví, ve kterém lidé dávali nejčastěji úplatek, bylo zdravotnictví – 15 % respondentů, zatímco více než 50 % z nich poskytli úplatek jako poděkování. Na otázku, zda jsou vládní opatření proti korupci efektivní, odpovědělo 59 % respondentů negativně, neutrálně poté 29 % a kladně pouhých 12 %.

Více než polovina dotázaných, přesněji tedy 55 % by korupci ohlásili. Mezi nejčastěji odpovídané důvody, proč by korupci respondenti neohlásili, patřila odpověď, že by se nadále stejně nic nezměnilo. Hned po této odpovědi následuje 23 % respondentů s odpovědí, že mají z následků ohlášení obavy. Což je logické, Česká republika totiž nemá dostatečné mechanismy pro nahlášení korupce. Chybí také ochrana a zabezpečení pro osoby, kteří se korupci snaží nahlásit. Co se týče soukromého sektoru, i zde jsou velmi závažné problémy s korupcí. Nejvýraznější problém však nalezneme při spolupráci soukromého sektoru se sektorem veřejným. Na otázku, zda dosazování příbuzných a známých do veřejných funkcí je v podnikání problémem kladně odpovědělo 69 % dotázaných. Podle 60 % podnikajících osob je nereálné získat veřejnou zakázku bez pomoci úplatku. O financování politických stran si 67 % respondentů myslí, že je netransparentní a nedostatečně kontrolované. [24],[29]

Výše zmíněné hodnoty vytváří dojem, že je Česká republika silně zkorumpovanou zemí. Což ale není tak úplná pravda, jelikož počet lidí, kteří se s úplatkem setkali, nebo považují korupci za prvek, bez kterého se každodenní život neobejde, není nijak extrémně vysoký.

3.4.4 Daňové ráje

V teoretické části této práce je také uveden jako jeden z projevů stínové ekonomiky praní špinavých peněz. S tímto pojmem blízce souvisí právě i daňové ráje, kam jsou tyto špinavé peníze často posílány, aby je podnikatelé očistili. S problematikou daňových rájů se setkává snad každý stát, právní úprava je v tomto směru zatím nedostatečná.

Podnikatelé čím dál více hledají místa, kde by své peníze mohli rozmnožit. Taková místa existují, a je jich spousta – na mapě jich můžeme nalézt kolem padesáti a tento počet roste. Jejich označení „offshore“ neboli daňový ráj je výraz, který označuje místo, které je k dispozici podnikatelům z jiných zemí. Tyto země se tedy snaží přilákat kapitál ze zemí jiných, a na oplátku jim poskytuje výhodnější podmínky pro podnikání než v jejich zemích. Podle OECD [4] je daňový ráj definován čtyřmi základními vlastnostmi. Tedy, vybírá téměř nulové daně, poplatník nemusí být v zemi přítomen po většinu roku či v ní podnikat, výběr není průhledný – tedy země se nezajímá o finanční situace podniků, a neochota ze strany státu při

mezinárodní výměně daňových informací. Takovými místy jsou především ostrovy, které jsou v blízkosti bohatých států. Můžeme jmenovat například Bermudy, či Kajmanské ostrovy, které jsou jedním letem dostupné z New Yorku či Miami. Velmi blízkými ostrovy z Paříže či Londýna jsou pak Normanské a ostrov Man. Tyto místa nemají velké přírodní zdroje, jsou nevýrazné, a tak se snaží přilákat kapitál do svých zemí pomocí výhodných daňových podmínek. Některé země mají dokonce vyšší počet založených společností než samotný počet obyvatel těchto zemí. Příkladem může být země Nauru s 40 000 registrovaných společností a počtem obyvatel pouhých 12 000. [31] Česká republika sleduje kolem třinácti a půl tisíc společností, které jsou řízeny osobou se sídlem v údajném daňovém ráji. Nejoblíbenějšími místy, které využívají čeští podnikatelé jsou podle výzkumu agentury Čekia právě Nizozemí, Spojené státy americké, Kypr či Lucembursko. [23]

Evropská unie [4] v roce 2013 uvedla, že daňové úniky způsobené daňovými ráji jsou odhadem velikostně 1 bilion eur ročně. Významným se stal rok 2012, kdy Evropská komise navrhla akční plán, který měl posílit boj proti daňovým podvodům a únikům, obsahující 34 opatření spolu s dvěma doporučeními. O kolik daňových příjmů však Česká republika skutečně přichází, není známo. Skutečná čísla se odhadují kolem desítek milionů korun ročně, které pochází jak ze soukromých, tak i veřejných prostředků. Výzkum firmy Transparency International ve spolupráci s poradenskou společností Bisnode [32] z roku 2015 přinesl zajímavé výsledky. Veřejné zakázky za více než 244 miliard korun za posledních osm let vyhrálo 410 firem s vlastníkem sídlícím v daňovém ráji. Více než dvě stovky firem čerpá dotace z evropských fondů. Společnost zamítá rovnici, že každá firma se sídlem v daňovém ráji je firmou kriminální, avšak ve většině případů tomu tak je. Největší ztráty v oblasti daňových úniků jsou zejména na dani z přidané hodnoty. Podle Daňové správy chybělo na daních téměř 119 miliard korun, z čehož dvě třetiny tvořily právě nedoplatky na DPH. [4]

Kauza Panamské dokumenty

Velmi významnou kauzou, která se týká daňových rájů, se stala nejnovější kauza Panamských dokumentů, neboli „Panama Papers“, odhalená v dubnu roku 2016. Panamská advokátní společnost Mossack Fonseca nejspíše nezáměrně vypustila více než 11,5 milionu tajných dokumentů a 2,6 terabytů dat. Tyto data se týkají více než 214 tisíc společností. Mossack Fonseca je známá jako čtvrtá největší světová firma zabývající se zakládáním výše zmíněných offshorových společností.

Na seznamu lidí, kteří mají něco s těmito dokumenty, se nachází i vysoce postavené osoby, hlavy států i například významní sportovci. Českých jmen na tomto seznamu je celkem 283. Není však automatické, že kdo je na tomto seznamu obsažen, porušil zákony. Ukládání peněz na „offshorové“ účty může být i legální, ale spíše zde převažuje fakt, že na tyto účty vkládají své špinavě získané peníze zkorumpovaní politici a jiné osoby. Jelikož je kauza odhalena teprve nedávno, probíhá vyšetřování podezřelých osob. Na seznamu je možné nalézt jména jako je David Cameron, Petro Porošenko či Vladimír Putin. [26]

3.5 Opatření proti stínové ekonomice

Jak je z předchozí kapitoly zřejmé, stínová ekonomika se projevuje víceméně v každém sektoru, odvětví, i v každodenním životě občanů nejen České republiky. Státy se pokoušejí proti ní bojovat, dá se však říci, že stále marně. V České republice jsou zavedena různá opatření, a mnohá se do budoucna připravují. Co se týče problematiky práce na černo, příkladem opatření může být již zmíněná elektronická evidence plateb, která bude registrovat veškeré pohyby peněz v podnicích. [27] Toto opatření, které chce zavést ministr financí, schválil již i senát, není však ještě úplně jisté, kdy bude spuštěn provoz. Fungovat však mělo od začátku roku 2016. Podle nejnovějších zpráv to má být podzim roku 2016, kdy se do tohoto systému mají zapojit hotely a restaurace. Tento systém elektronické evidence tržeb by měl fungovat následovně: Prodávající pomocí systému zadá zboží, či služby, které má zákazník zaplatit, odešle transakci finanční správě, která ji ověří a přidělí příslušný kód. Tento kód se bude vyskytovat na dokladu a pomocí něj si zákazník může zjistit, zda byla transakce finanční správě opravdu odeslána. Systém má mnoho odpůrců, kteří tvrdí, že kvůli němu zanikne řada drobných živnostníků. Zavedení by podle úřadů nemělo být finančně náročné, mnoho subjektů se však bojí, že v důsledku zavedení potřebných opatření bude muset zvýšit své prodejní ceny. Kompenzací by měla být v budoucnu zavedená jednorázová sleva z daně 5 tisíc korun pro OSVČ. Dalším pokusem ministra financí jako kompenzace podnikům je i snížení daně z přidané hodnoty pro stravovací zařízení z 21 na 15 %. Sankce za neplnění tohoto zákona má být řešena pokutou až do výše 500 tisíc korun, dále i uzavření provozovny či pozastavení výkonu činnosti. Stejně tak má i tento systém své odpůrce. Ti si od tohoto systému slibují omezení daňových úniků a spravedlivé konkurenční prostředí. [27] V sousedním Slovensku se tento systém, zavedený zde roku 2009, celkem osvědčil. Meziroční pokles rozsahu stínové ekonomiky lze zde vypočítat až o 0,5 %. S tímto poklesem je i spojen růst výskytu elektronických plateb. Otázkou však zůstává, zda se podnikatelům, kteří jsou často velmi vynalézaví, co se týče po finanční stránce, nepodaří obejít i tuto překážku.

Boj proti korupci je jeden z hlavních cílů Vlády České republiky. V roce 2014 byla vytvořena Rada vlády pro koordinaci boje proti korupci, která je poradním orgánem v oblasti boje proti korupci. Tato rada se skládá z osmnácti členů, kteří mají právo podílet se na přípravě dokumentů pro boj proti korupci, právo předkládat různá opatření a návrhy i právo na kontrolu plnění těchto opatření a podobně. V záměru odstranit projevy korupce je v České republice vytvořeno hned několik programů, jedním z nich je takzvaná „Vládní koncepce boje s korupcí na léta 2015 až 2017“, která stanovuje jednotlivé postupy jak proti korupci bojovat, popisuje obsah jednoletých akcí proti korupci a podobně. Existují i dotační programy pro prevenci korupčního jednání, které poskytují dotace nevládním poradenským firmám k poskytnutí bezplatného právního poradenství v rámci korupčního jednání. Dále jsou poskytovány dotace pro zvýšení zájmů občanů, především ale zaměstnanců veřejné správy, k větší spolupráci s Policií České republiky při likvidování této závažné problematiky. [3]

Problematika daňových rájů je neustále v řešení jak Evropské unie, tak i v České republice. Je vytvořeno několik nařízení, směrnic, či doporučení, které by měly pomoci omezit velikost daňových úniků. V České republice jsou například podepsány smlouvy o zamezení dvojího zdanění hned s několika státy. Změnu má přinést takzvaná dohoda „Country by Country Reporting“, neboli Mnohostranná dohoda, kterou v lednu 2016 podepsalo Ministerstvo financí. [7] Jde vlastně o systém, díky kterému mají velké firmy povinnost hlásit veškeré jejich procesy – jako je zejména obrat firmy, zisk a daň ze zisku z každé země. Pomocí této dohody si budou moci státy mezi sebou vyměňovat informace o finančních účtech, s cílem globálně bojovat proti daňovým únikům.

Odstranit příčiny vzniku stínové ekonomiky je nelehkým úkolem. Po shrnutí všech těchto příčin vyplývá několik zřejmých faktorů, které je způsobují. Složitost právních předpisů a nařízení přispívá velmi výrazně k jejich obcházení. Pokud Česká republika chce spravedlivé odvádění daní, musí daňové zákony zjednodušit a také následně je zefektivnit. Občané, kteří poctivě odvádějí daně, ale vidí, že kvalita poskytovaných veřejných statků a služeb jim neodpovídá, nemají zájem tyto daně platit. Očekávají od státu za poskytnutí svých peněz odpovídající úroveň. Subjekty také demotivuje chování hlavních představitelů státu. Proč by oni měli dodržovat zákonná pravidla, když většina předních politických špiček je zkorumpovaná? Tímto je velmi významně podryta autorita státu. Zřejmě neexistuje jednoznačné opatření, které by mohlo účinně bojovat proti vzniku stínové ekonomiky.

ZÁVĚR

Práce přináší ucelený pohled na stínovou ekonomiku, její prvky, možné dopady ať již pozitivní, tak i negativní. Popsány jsou i konkrétní projevy, které jsou dále prakticky analyzovány. Práce i stručně popisuje vývoj této problematiky v České republice, následně jsou uvedeny možné metody jejího měření. Jelikož je toto téma nejednoznačně definováno, je zde uvedeno hned několik pohledů na každý pojem týkající se právě tohoto neoficiálního sektoru.

Jak je z práce více než zřejmé, stínová ekonomika není sektorem zanedbatelným. Stává se součástí každodenního života každého z nás. Jaký je vlastně důvod existence stínové ekonomiky? Jednoznačně jsou to daňové povinnosti a státní regulace. Složitost těchto regulací přispívá k uvažování subjektů o daňových únicích. Se stínovou ekonomikou se pojí spousta problémů, prvním je definice samotného pojmu. Nelze uvést jednoznačné výsledky velikosti stínové ekonomiky, pokud není jednoznačně vymezená definice. Nelze ani eliminovat tento jev, pokud nejsou jasně vymezené hranice, které určují, jaké aktivity už jsou nezákonné.

Problematika tohoto tématu byla dlouhá léta neřešena, našli se však autoři, kteří o ní zájem projeví. Vzhledem ke státnímu zřízení České republiky však výzkumy byly utajované a přísně kontrolované. Postupem času až do nynějška se výzkumy staly kvalitnějšími, stále však nedostačujícími. Stále však nalezneme mezi opatřeními mezery, které by se měly vyplnit.

Z analýzy stínové ekonomiky provedené v práci vyplývá, že Česká republika a velikost její stínové ekonomiky není příliš velká. Avšak ve srovnání této velikosti v poměru k velikosti českého HDP tento jev lze posoudit jako velmi rozsáhlý. Dále je z analýzy patrné, že mezi oblastmi, která jsou v České republice nejvíce zasažena stínovou ekonomikou, patří stavebnictví, velkoobchod a maloobchod (spolu s opravou a údržbou motorových vozidel) a činnosti spojené s nemovitostmi. Ačkoliv z výše uvedených analýz vyplývá, že trend růstu poměru stínové ekonomiky k poměru velikosti HDP klesá, toto tempo je v České republice oproti ostatním zemím v Evropské unii velmi pomalé. Stát na daňových únicích trácí velké obnosy peněz, podstatným je však také morální problém. Téměř každý občan České republiky, tedy 95 % obyvatel, považuje korupci za nejzávažnější problém, a téměř tři čtvrtě obyvatelstva, tedy 73 % se domnívá, že je česká byrokracie zkorumpovaná. Nelze tedy obyvatele přinutit k poctivému placení daní, pokud ani hlavní představitelé státu nedodržují předepsaná pravidla. Je zřejmé, že Česká republika bojuje se stínovou ekonomikou a to zejména pomocí výše zmiňovaných opatření. V mnohých postupech se inspiroje i ze zahraničí. Stále však nejsou ani tato opatření dostatečná.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] BAŠTÝŘ I., Příjmy a mzdy v České republice v letech 1990 – 1992. VÚPSV Praha, 1993
- [2] BAŠTÝŘ I. a kol., Sociálně-ekonomická motivace na trhu práce k zaměstnávání osob z nízkopříjmových skupin obyvatelstva v produktivním věku I – III. díl. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, Praha. 1997
- [3] Bezpečnostní hrozby. In: Ministerstvo vnitra České republiky [online]. [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/boj-proti-korupci.aspx>
- [4] Boj EU proti daňovým únikům, aneb daňové ráje. In: Euroskop.cz. [online]. [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/9047/22926/clanek/boj-eu-proti-danovym-unikum-aneb-danove-raje/>
- [5] BORODOVČÁK V., Ostatné faktory ovplyvňujúce premenu nominálných peňažných príjmov obyvateľstva na reálne dochodky (Znovurodľovacie vzťahy medzi obyvateľstvom). VUŽU, Bratislava. 1973
- [6] CONTINI B., Labour Market Segmentation and the Development of the Parallel Economy: The Italian Experience, Oxford Economic Papers Vol. 33, No 4. 1981.
- [7] Co ukázal výzkum Globální barometr korupce? In: Transparency International [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <https://www.transparency.cz/gbc2013/>
- [8] Česko se připojilo k dohodě proti zneužívání převodních cen u nadnárodních společností. In: Ministerstvo financí České republiky [online]. [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/aktualne/tiskove-zpravy/2016/cesko-se-pripojilo-k-dohode-proti-zneuzi-23817>
- [9] DALLAGO B., Measurement of the Irregular Economy: Approach and Scope. Conference „Output Decline in Eastern Europe – Prospects for Recovery? IIASA (International Institute for Applied Systems Analysis). Vienna, 1993
- [10] Deloitte. 2015. International Dismissal Survey. Deloitte Legal Perspectives. [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/legal/Deloitte_Legal_Dismissal_Survey_final.pdf
- [11] DE GRAZIA R., Le travail clandestin. Situations dans les pays industrialisés a économie de march. Geneve, 1982

- [12] ENSTE, D. H. The Shadow Economy and Institutional Change in Transition Countries. Institut der deutschen Wirtschaft, Köln. [online]. 2003 [cit. 2016-03-24]. Dostupné z: http://www.brainguide.de/upload/publication/52/jtvj/e78473d06cd3faf157061dc7e5b12e32_1311535210.pdf
- [13] Evropská komise. Special Eurobarometer 284 UNDECLARED WORK IN THE EUROPEAN UNION. 2007. [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf
- [14] Evropská komise. Special Eurobarometer 402 UNDECLARED WORK IN THE EUROPEAN UNION. 2014. [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_402_en.pdf
- [15] FASSMANN, M. Stínová ekonomika a práce načerno. 1. vydání. Praha: Sondy. 2007. 358 s. ISBN: 978-808-6846-217.
- [16] FASSMANN, M. Stínová ekonomika I: (příčiny, důsledky, měření). Praha: Sondy. 2002. 107 s. ISBN: 80-868-0903-X.
- [17] FASSMANN, M. Stínová ekonomika II: (stínová ekonomika v České republice). Praha: Sondy. 2003. 80 s. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN: 80-867-2904-4.
- [18] FIALOVÁ K., SCHNEIDER O., Labor Market Institutions and Their Impact on Shadow Economies in Europe. Review of Economics and Institutions 5. [online]. 2014. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <https://ideas.repec.org/a/pia/review/v5y2014i1n3.html>.
- [19] FRYŠTÁK, M. Hospodářská kriminalita z pohledu teorie a praxe. 1. vydání. Ostrava: Key publishing s. r. o., 2007. 205 s. ISBN: 978-80-87071-18-2.
- [20] GERSHUNY J. I., The informal economy, its role in post-industrial society, Futures. 1979.
- [21] HANZL, ŠEVEROVÁ, ŠTĚPOVÁ, ŽŮREK, Problém nejen morální, ale i ekonomický. Hospodářské noviny 3/89
- [22] Index vnímání korupce 2015. In: Transparency International [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <https://www.transparency.cz/cpi2015/>
- [23] Jaké jsou nejoblíbenější daňové ráje, kde mizejí české firmy. In: Ekonom [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://ekonom.ihned.cz/c1-54903190-pryc-z-ceska-kdo-muzes>

- [24] JANSÁ P., BUREŠ R., Studie národní integrity. [online]. [cit. 2016-04-02]. Praha, 2011. ISBN: 978-80-87123-17-1. Dostupné z: http://transint.xred.cz/doc/TIC_Studie_narodni_integrity_www.pdf
- [25] KAUFMANN D., KALIBERDA A., Integrating the Unofficial Economy into the Dynamics of Post-Socialist Economies: A Framework of Analysis and Evidence, Policy Research Working Paper Nr. 1691, World Bank, August 1996
- [26] Kauza Panamské dokumenty aneb Odhalený daňový ráj. In: Česká pozice [online]. [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/kauza-panamske-dokumenty-aneb-odhaleny-danovy-raj-fv8-/tema.aspx?c=A160408_122314_pozice-tema_lube
- [27] KUČERA, P., Babišova daňová revoluce. Co přinese nová evidence tržeb. In: Aktuálně.cz. [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/babisova-danova-revoluce-co-prinese-nova-evidence-trzeb/r~11088c620a0c11e5a43f002590604f2e/>
- [28] MACAFEE K., A Glimpse of the Hidden Economy in the National Accounts of the UK, Economics Trends, Central Statistical Office. London, 1980
- [29] Mapování korupce. In: Transparency International [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <https://www.transparency.cz/co-delame/temata/mapovani-korupce/>
- [30] MINGIONE E., MAGATTI M. and Col., The informal sector, Report to the European's Commission's. October 1994 in Social Europe Supplement 3/95
- [31] NAÍM, Mo. Černá kniha globalizace. Praha: Vyšehrad. 1. vydání, 2008. 308 s. ISBN: 978-80-7021-866-2.
- [32] Nejméně 244 mld. Kč z veřejných prostředků proteklo do firem z daňových rájů. In: Transparency International [online]. [cit. 2013-12-25]. Dostupné z: <https://www.transparency.cz/nejmene-244-mld-kc-z-verejnych-prostredku-proteklo-do-firem-z-danovych-rajů/>
- [33] OECD, OECD Economic Survey: The Czech and Slovak Republic. OECD Paris, 1994.
- [34] ROSE R., Getting by in three economies: the resources of official, unofficial and domestic economy. Glasgow: University of Strathclyde, 1983
- [35] SCHNEIDER, F. a ENSTE, D. H. The Shadow Economy: An International Survey. Cambridge: Cambridge University Press. 2. vydání, 2013. 226 s. ISBN: 978-1-107-03484-6.

- [36] SCHNEIDER, F. The Shadow Economy in Europe [online]. VISA, 2009 [cit. 2016-02-18]. Dostupné z: <https://www.visa-europe.fr/media/images/shadow%20economy%20white%20paper-58-8752.pdf>
- [37] Stínová ekonomika v České republice. In: *Eceta.cz* [online]. Praha: Tiskárna Gemmapress, spol. s r.o., 2015 [cit. 2016-04-09]. Dostupné z: http://eceta.cz/wp-content/uploads/2015/11/SE_01_2015_web.pdf
- [38] Studie Visa Europe: Elektronické platby snižují šedou ekonomiku. Investujeme.cz [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: <http://www.investujeme.cz/studie-visa-europe-elektronicke-platby-snizuji-sedou-ekonomiku/>
- [39] TANZI V., A second (and more sceptical) look at the underground economy in the United States. Lexington books, Lexington, 1982
- [40] VEČERNÍK J., Informal Economy in the Czech Republic: past and present. Academy of Sciences, Institute of Sociology. 1996
- [41] VLACH J., PRŮŠA L., SZABO J., PAVLÍČEK T., Sociální a ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných v ČR v roce 2012. VÚPSV, 2013. [online]. [cit. 2016-04-02]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_355.pdf
- [42] VOLEJNÍKOVÁ, J. Korupce v ekonomické teorii a praxi. Praha: Profess Consulting, 2008. 390 s. ISBN: 978-80-7259-055-1.
- [43] WILLIAMS, C., BARIC, M., RENOY, P. Tackling undeclared work in 27 European Union Member States and Norway. 2013. Eurofound, Dublin. [online]. [cit. 2016-04-01] Dostupné z: http://www.protisiviekonomiji.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2013/siva_ekonomija/Tackling_undeclared_work_in_27_EU_MS_and_Norway.pdf
- [44] ZELINKA L., Možnosti statistického sledování stínové ekonomiky. Statistika 9/91